

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Qafarov Vasif Adıgözəl oğlu
(MAGİSTRANTINA.S.A)

«Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya problemləri» mövzu
sunda

MAGİSTRDİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı ___ 060403 “Maliyyə” ___
İxtisaslaşma Bank işi

Elmirəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

dos. Q.Əliyev i.e.n., prof. R.Rzayev

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Z.F.Məmmədov

BAKİ - 2015

MÜNDƏRİCAT:

Giriş	3
Fəsil 1. İqtisadiyyatın inkişafında investisiyanın rolu	5
1.1. İntestisiya fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji aspektləri.....	5
1.2. İntestisiya, onun mahiyyəti və iqtisadi inkişafda rolu	13
1.3. Müasir şəraitdə investisiyaların maliyyələşmə mənbələri	20
Fəsil 2. Azərbaycan iqtisadiyyatında investisiyaların həcmi və dinamikası	33
2.1. İqtisadiyyatda investisiyaların həcmi, dinamikası və quruluşu ...	33
2.2. İntestisiyaların səmərəliliyi və onun qiymətləndirilməsi.....	41
Fəsil 3. Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya problemləri	50
3.1. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və investisiya problemləri	50
3.2. İntestisiyaların maliyyələşdirilməsinin alternativ yolları.....	59
Nəticə və təkliflər	73
Ədəbiyyat	77

GİRİŞ

Yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində, mülkiyyət münasibətlərindən asılı olmayaraq, istehsal və xidmət sahələrinin inkişafı, əsas fondların təzələnməsi, geniş təkrar istehsal, yoxsulluğun azaldılması, işsizlik probleminin həlli və son nəticədə əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılması bilavasitə investisiya qoyuluşlarının həcmindən və ondan səmərəli istifadə etməkdən birbaşa asılıdır.

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik inkişafında və uğurlar qazanılmasında investisiya yatırımları müstəsna əhəmiyyətə malikdir. 2014-cü ildə ölkə iqtisadiyyatına bütün mənbələr nəzərə alınmaqla 27 milyard dollar investisiya yatırılıb ki, bunun da 16 milyard dolları daxili mənbələr hesabına olmuşdur. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarının qəbulu və müvəffəqiyyətlə icra olunması sayəsində daha da artmışdır. Ümumilikdə Dövlət proqramlarının icrasına bütün mənbələr hesabına 50,7 milyard manat, o cümlədən birinci proqramın icrasına 16 milyard, ikinci proqramın icrasına isə 34,7 milyard manat vəsait yönəldilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

- investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyini artırmağın yeni qaydaları mövzusunda geniş təkliflər paketi irəli sürülmüşdür.
- qabaqcıl təcrübələrdən istifadə etməklə vəsaitlərdən daha məqsədyönlü istifadənin istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.
- regionların sosial-iqtisadi inkişafını daim diqqət mərkəzində saxlamaqla güzəştli kreditlərin verilməsinin effektivliyi əsaslandırılmışdır.
- investorların hüquq və mənafeələrinin qorunması, mülkiyyətin toxunulmazlığı, yerli və xarici sahibkarlara bərabər şəraitin yaradılması müəyyənləşdirilmişdir.

- iqtisadi fəaliyyətin artırılması və sahibkarlığın dinamik inkişafı məqsədi ilə vergitutmada dəyişikliklər aparılmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır.
- Azərbaycan biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və təkmilləşdirilməsində qabaqcıl təcrübələrdən istifadənin əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

Məlumdur ki, istənilən sosial-iqtisadi sistemdə biznesin inkişafı və çiçəklənməsi ölkədə aparılan düzgün investisiya siyasətindən asılıdır. Bu siyasətin icrasını təmin etmək məqsədilə hələ 2004-cü ildə «Regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında» Dövlət Proqramı qəbul olunmuşdur. Nəzərə alınmalıdır ki, investisiya fəaliyyəti həm də riskli fəaliyyətdir. Bu onunla izah edilir ki, vəsaitin xərclənməsi ilə onun nəticəsində əldə ediləcək gəlir arasında xeyli vaxt keçir və bu müddətdə bazarda baş verəcək hər hansı proses investisiya fəaliyyətinə təsir edə bilər. Investisiya fəaliyyəti, həm də müəyyən mənada məcburi fəaliyyətdir. Bu fəaliyyətlə məşğul olan hər kəs – sahibkar bilməlidir ki, investisiya yatırımları məqsədyönlü olmaqla, hərəkətsizlikdən daha faydalıdır.

Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafda bir sıra problemlərin mövcudluğu və onların həlli üçün, xeyli investisiya yatırımlarının vacibliyini qeyd edən ölkə başçısı cənab İlham Əliyev onun əsas məqsədinin bu problemləri qısa müddətdə aradan qaldırmaq olduğunu ön plana çəkərək demişdir: «İnsanları narahat edən problemlər tezliklə aradan qalxsın və hər bir vətəndaş işlə təmin olunsun, yaxşı maaş alsın, uşaqları yaxşı məktəbə getsin. Budur bizim vəzifəmiz. Bunun üçün nə etmək lazımdırsa, onu edirəm və bundan sonra da edəcəyəm»¹. Bir qayda olaraq, cəmiyyətdə resurslar məhdud, tələbat isə sonsuzdur. Odur ki, əsas məsələ mövcud resurslardan səmərəli istifadə etmək, aparıcı meyarlar olan – kapital, torpaq və əmək ehtiyatlarından düzgün istifadə etməkdir.

¹ «Azərbaycan» qəzeti, fevral, 2007

FƏSİL 1. İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA İNVESTİSİYANIN ROLU

1.1. İntestisiya fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji aspektləri

İqtisadi inkişafın tərkib hissələrindən biri investisiya fəaliyyəti ilə bağlıdır. İntestisiya fəaliyyəti öz başlanğıcını pul vəsaitinin toplanması və onun real aktivlərə – bina və qurğuların tikilməsinə, avadanlıq, texnoloji xətlər, sosial infrastrukturun yaradılmasında sona çatdırılır. İntestisiya fəaliyyətinin təbiətinə aydınlıq gətirmək üçün ilk növbədə «yığım» və «investisiya» anlayışlarına aydınlıq gətirilməlidir. İqtisadi ədəbiyyatda bu anlayışlara vahid yanaşma yoxdur. Nəzəriyyəçilər müxtəlif fikirlər söyləməklə bu prosesi aydınlaşmağa çalışırlar.

Sovet iqtisadi ədəbiyyatında «yığım» dedikdə şəxsi gəlirin bir hissəsi olmaqla, cari ehtiyaclara istifadə edilməyərək yığım kimi saxlanması kimi qəbul edilirdi.

Qərb iqtisadçıları «yığım» anlayışında «ev təsərrüfatının» gəlirini göstərməklə, əmtəə və xidmətlərin haqqının ödənilməsinə yox, sırf ailə «yığım»ına gedən vəsaiti nəzərdə tuturlar. Bununla belə bəzi qərb iqtisadçıları «yığım» anlayışını yalnız «ailə təsərrüfatı» gəliri və ya şəxsi gəlir kimi qəbul etməyərək onun «gəlirlərin xərclərdən çox olması» kimi qiymətləndirir və bunun inkişaf etmiş ölkələrin xüsusilə İngiltərə və ABŞ kimi ölkələrin vətəndaşlarına xas olduğunu iddia edirlər. Əlbəttə belə yanaşma daha ağıla batandır. Yığım əldə etmək yalnız ayrı-ayrı fərdlərin yox, müəssisə və təşkilatların, bütövlükdə ölkənin inkişafı ilə əlaqəlidir.

Ölkənin iqtisadi, siyasi və sosial inkişafının ümumi vəziyyəti cəmiyyətin yığma olan münasibətini özündə əks etdirir. Bütövlükdə iqtisadi inkişaf, səmərəlilik nəinki istehlakın artmasına, eləcə də yığımın səviyyəsinə bilavasitə təsir edir.

Bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə belə iqtisadi sabitlik, inflyasiya, daxili münaqişələr və s. əhalinin yığılmasına mənfi təsir etməklə, investisiya fəaliyyətini xeyli zəiflədir. Qeyd edilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, yığım və investisiya fəaliyyəti bir-biri ilə sıx əlaqədardır. Başqa sözlə yığım potensial investisiya mənbəyi kimi çıxış edərsə, investisiya fəaliyyəti də öz növbəsində iqtisadi və sosial səmərə əldə edilməsi mənbəyi kimi çıxış edir. Yığımın artması ilə investisiyalar artır və əsas fondların istifadəyə verilməsi baş verir. Yəni iqtisadi artımın sürətləndirilməsi yığımın səviyyəsindən asılı olur.

Tanınmış ingilis iqtisadçısı C.M.Keyns iqtisadiyyatı tənzimləmək məqsədilə qərb dünyasında praktiki tədbirlərdə və iqtisadi siyasətdə elə modellərin tətbiqinə çalışır ki, onların köməyi ilə məcmu tələbin artımı və kütləvi işsizliyin aradan qaldırılması üçün zəruri şərait yaradılsın. C.Keyns klassiklərin əksinə olaraq məcmu tələbin məcmu təklifi doğurduğunu qəbul edir və deyir ki, istehsalın həcmi onun potensialından aşağı vəziyyətdə olması kütləvi işsizliyin yaranmasına səbəb olur. Qiymətlər və əmək haqqları qısa vaxtda dəyişə bilmədiyinə görə bazar mexanizmi iqtisadiyyatı bu vəziyyətdən çıxara bilmir. Ona görə də dövlət özünün pul-kredit, vergi siyasətlərində, büdcə tərtibatında məcmu tələbin artırılmasına çalışmalıdır. Keynsçilərə görə ictimai istehsalın və məşğulluğun səviyyəsi və həcmi məcmu təkliflə deyil, məcmu tələblə müəyyən edilir. Bu nəzəriyyəni həm də «səmərəli tələb» nəzəriyyəsi də adlandırırlar. C.Keyns nəzəriyyəsinə görə burada əsas problem milli gəlirin bölüşdürülməsidir. Bu bölgünü o, istehlak və yığımın hərəkəti ilə əlaqələndirir. Onun fikrincə, investisiya çox olduqca bu gün istehlakın həcmi bir o qədər az olar və gələcəkdə onun artımı üçün əlverişli şərait yaranmış olar. C.Keynsin investisiya nəzəriyyəsi nəzərdə tutur ki, investisiyaların həcmi dəyişməsi iqtisadi inkişafın hərəkətverici qüvvəsidir.

Azərbaycanın və bəzi ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, qənaətə meyillilik heç də həmişə investisiya fəaliyyətini inkişaf etdirmir. Belə ki, qənaətin çox hissəsi, bəlkə də hamısı bank əmanətlərinə, nağd xarici valyutanın alınmasına

istifadə olunur. İqtisadi nəzəriyyəyə görə qənaətin və investisiyaların bərabərliyi davamlı iqtisadi artımın ayrılmaz şərtlərindəndir.

XX əsrin 80-ci illərindən iqtisadi tənzimləmənin yeni yanaşmaları baş vermişdir. Yüksək inflyasiya və istehsalın aşağı düşməsi problemlər yaratdı və C.Keyns nəzəriyyəsi istifadə etmək mümkün olmadı. Belə şəraitdə monetarizm nəzəriyyəsi yarandı. Bu nəzəriyyə tərəfdarları istehsalın həcmi və qiymətlərin dəyişməsinin pul təklifindən asılı olduğunu iddia edirlər. Monetaristlər pul nəzəriyyəsi zənginləşdirməklə, pul dünyasının mal dünyasına, bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişafına təsirini öyrənməklə, monetar siyasəti formalaşdırırlar. Monetaristlər belə nəticəyə gəlmişlər ki, pul kütləsinin həcmi tənzimləmək yolu ilə cəmiyyətdə məcmu tələbə və qiymətlərin səviyyəsinə nəzarət etmək olar. Pul-kredit vasitəsilə iqtisadiyyatın tənzimlənməsi haqqında bütöv bir nəzəriyyə olmaqla, monetarizm mahiyyət etibarilə keynsçiliyə alternativ hesab olunur. Onlar məşğulluğun və iqtisadi sabitliyin təminatını pul-kredit siyasətində görürlər. Monetaristlər bazar sisteminə özünü tənzimləmə sistemi kimi baxaraq, dövlətin rolunun maksimum məhdudlaşdırılması ideyasını təbliğ edirlər. Onların fikrincə bütün hallarda pul kütləsinin davamlı artımı təmin edilməlidir.

İqtisadi həyatda dövlətin iştirakının məhdudlaşdırılması, rəqabətin inkişafı üçün maksimum əlverişli şəraitin yaradılması ideyasını təbliğ edənlər neoliberalist məktəbin nümayəndələri hesab olunur. Onların fikrincə dövlət nə sosial sığorta ilə, nə təhsilin təşkili ilə, nə də mənzil haqqının dərəcəsi ilə məşğul olmamalıdır. Neoliberalistlər dövlətin pul siyasəti və valyuta emissiyası üzərində nəzarətdən imtina etməsini istəyirlər. Onlar hesab edir ki, pul emissiyası ilə bir-biri ilə rəqabətdə olan banklar məşğul olmalıdırlar. Azərbaycanda da «dövlət iqtisadiyyatdan getməlidir» ideyasını təbliğ edənlər vardır. Lakin bir neçə ölkənin – xüsusilə Qərbi Almaniyanın ikinci dünya müharibəsindən sonra dağılmış iqtisadiyyatın bərpasında dövlət idarəetmə vasitələrinin rolu danılmazdır.

XX əsrin 90-cı illərindən inkişaf etmiş ölkələrdə, sosial təminata, səhiyyəyə və təhsilə dövlət xərclərinin əhəmiyyətli dərəcədə artımı müşahidə olunmaqdadır. Buna əyani misal kimi Azərbaycanda Regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında qəbul edilmiş Dövlət Proqramlarını göstərmək olar. Bu proqramlar 2004-cü ildən başlayaraq hər biri 5 illik dövrü əhatə etməklə qəbul olunmuşdur. 2004-2008 və 2009-2013-cü illər Dövlət Proqramlarının icrası sayəsində Azərbaycanda yüz minlərlə yeni daimi iş yerləri açılmış, minlərlə irili-xırdalı yeni müəssisələr istifadəyə verilmiş, yüzlərlə məktəb, uşaq bağçası, səhiyyə obyektləri tikilib istifadəyə verilmişdir. Bu işlərin çox regionlarda həyata keçirildiyi üçün, ölkə əhalisinin sosial-rifah halı yüksəlmiş, yoxsulluğun səviyyəsi xeyli aşağı düşmüşdür (5%-ə qədər). Deməli dövlətin iqtisadiyyatdan getməsi arzu edilməzdir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanda kifayət qədər işçi qüvvəsi olduğu üçün burada istehsalın artımının investisiyaların stimullaşdırılması hesabına həyata keçirilməsi daha məqsədəuyğun hesab edilir. Dünyada iqtisadi böhranın davam etməsinə baxmayaraq Azərbaycanda hər il iqtisadi inkişaf nəzərə çarpır. Bunu 2014-cü ilin 9 ayının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclasın materiallarından aydın görmək olar. Belə ki, Bu ilin doqquz ayında ümumi daxil məhsul 2,5% artmış, eyni zamanda qeyri-neft sektorunda artım 6% təşkil etmişdir. Bununla yanaşı ölkədə inflyasiya səviyyəsi 1,5% olmaqla əhalinin pul gəlirləri 5,4% artmışdır.

Dövlətin apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində hər il ölkə iqtisadiyyatının inkişafına külli məbləğdə investisiya yatırımları edilir. Cari ildə də bu belə olacaqdır. Təkcə, 10 ay ərzində investisiyanın həcmi 19 mlrd.dollar təşkil etmişdir. Bu məbləğin 11 mlrd.dolları daxili mənbələr hesabına olmuşdur. Bu da Azərbaycanda investisiya mühitinin qənaətbəxş olmasından xəbər verir. Yerli və xarici investorlar bizim ölkəmizə inanırlar. Məlum olduğu kimi dünyanın bir çox ölkələri xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün ciddi rəqabət aparırlar. Çünki iqtisadi inkişafı investisiya

müəyyən edir. İnvestisiyalar müxtəlif sahələrə qoyulur. Burada həm sənaye, həm kənd təsərrüfatı, həm turizm və təbii ki, neft-qaz sahəsi də vardır. Başqa sözlə iqtisadiyyatın şaxələnməsi, çoxşaxəli iqtisadiyyat nəzərdə davamlı inkişafı təmin edir. Müxtəlif mərhələlərdə inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artımın stimullaşdırılmasının spesifik xüsusiyyətləri olmuşdur.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, öz ümidinə buraxılan «görünməz əllər» prinsipi ilə fəaliyyətdə olan iqtisadiyyat ya inflyasiya, ya da işsizlik baş verə bilər. Belə vəziyyətə düşən iqtisadiyyat C.Keyns nəzəriyyəsinə görə öz gücü ilə bu vəziyyətdən çıxıb bilmir. C.Keynsin fikrincə, tam məşğulluq halında məcmu tələbi və məcmu təklifi bərabərləşdirmək üçün bazarın daxili mexanizmi yoxdur. Ancaq bu vəziyyətin tənzimlənməsində dövlətin müdaxiləsi öz müsbət nəticəsini verə bilər. C.Keyns özünün məcmu tələb nəzəriyyəsində tam məşğulluğu təmin etmək üçün dövlət xərclərinə xüsusi əhəmiyyət vermiş və buna böyük rol ayırmışdır. C.Keyns eyni zamanda iqtisadi səmərəlilik probleminə də baxmışdır.

C.Keyns müəyyən etmişdir ki, bazar iqtisadiyyatında gəlirlərin artımı heç də onun ardınca həmin proporsiyada investisiyaların artımına səbəb olacaqdır. Bu onunla izah edilir ki, investisiya haqqında qərarlar müxtəlif subyektlər tərəfindən qəbul edilir ki, onların da bu barədə fikir və motivləri müxtəlif olur.

Ümumilikdə investisiyanın həcmi ssuda faizi normasından, əsas kapitalla qoyulan investisiyanın gözlənilən mənfəət normasından, konyukturanın vəziyyətindən, vergi dərəcəsiindən və digər amillərdən asılı olaraq formalaşır.

Təcrübə göstərir ki, işçi qüvvəsi kifayət qədər olan ölkələrdə istehsalın artımının investisiyaların stimullaşdırılması əsasında həyata keçirilməsi daha məqsəduyğundur. Azərbaycan da bu qəbildən olan ölkələrə aiddir.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə iqtisadi nəzəriyyələrin müddəaları ilə yanaşı «Vaşinqton konsensusu» adı altında formalaşmış konsepsiyadan istifadə edilməsi də tövsiyə olunur. Bu konsepsiya əslində Beynəlxalq Valyuta

Fondu və Dünya Bankının proqramıdır. Bu Beynəlxalq Maliyyə qurumlarının kreditlərindən istifadə edən ölkələr proqramın aşağıdakı tələblərinə əməl etməlidirlər:

- qiymətlərin liberallaşdırılması;
- makroiqtisadi sabitlik (illik inflyasiyanın 40%-dən az olması);
- dövlət xərclərinin məhdudlaşdırılması;
- dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi;
- açıq iqtisadiyyat və s.

Bu tövsiyələrdən dövlətlər öz iqtisadi inkişafının tələbləri baxımından qəbul və ya imtina edə bilərlər. Müxtəlif yanaşmalar milli maraqlara uyğun olmalıdır. Azərbaycan üçün iqtisadi inkişafın Malayziya modeli daha önəmli hesab edilə bilər. Bu ölkədə aqrar sektorun dinamik inkişafı ixrac yönümlü sahələrin inkişafına dövlət dəstəyi, daxili maliyyə mənbələrinin səfərbərliyə alınması dövlət siyasətinin əsasını təşkil edir.

Beynəlxalq Maliyyə Fondunun tövsiyələrindən imtina edən Malayziya iqtisadi problemləri müstəqil həll etməklə, ölkədə prioritet sahələrin (elektronika) prioritet inkişafına nail olmuş, dünya bazarında avtomobillər, məişət elektronika, toxuculuq və tikij məmulatları ilə iştirakını möhkəmləndirir.

İqtisadi modellərin təhlili göstərir ki, bunların heç birini xalis şəkildə Azərbaycan iqtisadiyyatına tətbiq etmək olmaz. Azərbaycan «bazar iqtisadiyyatı» şəraitində gənc dövlət olaraq özünə görə formalaşmış sosial iqtisadi inkişafı mövcuddur. Bu xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, müxtəlif ölkələrin iqtisadi inkişafı təhlil edilməklə özümüzdə sərf edən modellərdən istifadə edilməsi daha məqsədəuyğun hesab edilir.

Bütövlükdə, hər bir cəmiyyətdə investisiyanın səviyyəsinə bir neçə amil təsir edir ki, bunlardan biri də «vəsaitin qorunması» təhlükəsizliyidir. Vəsait sahibi öz vəsaitinin itirilməsindən qorxmasa, o az gəlirə malik olsa belə, onu investisiya fəaliyyətinə qoya bilər. Əksinə, o hiss etsə ki, vəsaitin itirilmə

təhlükəsi mövcuddur, ən çox imkanı olsa belə, onu investisiya fəaliyyətinə yatırmaqdan çəkinəcəkdir.

Digər vacib amil, investisiyanın gəlirlilik səviyyəsidir. Bu amil, bütün hallarda, vəsaitin təhlükəsizliyi ilə qarşılıqlı əlaqədə olur. Vəsait yatırımından gözlənilən gəlir nə qədər yüksək gözlənilirsə, onun itirilmə riski də bir o qədər yüksəkdir.

İnvestisiya fəaliyyətinə təsir edən amillərdən biri də ölkədə maliyyə bazarının təşkili vəziyyətidir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, müasir şəraitdə əhalinin gəlirləri hələ kifayət qədər çox deyil, odur ki, onun birbaşa investisiya fəaliyyətində iştirakı qeyri-mümkündür. Ancaq, ölkədə maliyyə bazarının inkişafı lazımi səviyyədə olarsa, əhali qısa müddətə belə, müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərini qiymətli kağızlara yatıra bilər ki, bu da investisiya fəaliyyətində istifadə oluna bilər.

İqtisadi nəzəriyyənin neoklassik istiqamətinin amerika məktəbinin nümayəndəsi C.Klarkın konsepsiyasına əsasən cəmiyyət üzvlərinin illik gəliri üç ən iri paydan formalaşır: - əmək haqqının ümumi məbləği, faizlərin ümumi məbləği və rentanın ümumi məbləği.

İnkişaf etmiş ölkələrdə gəlirin bölüşdürülməsi istehsal faktorları üzərində mülkiyyətin səviyyəsinə görə həyata keçirilir. «Ədalət prinsipi» adlanan bu bölgüdə əmək haqqı əməyin gəliri, faiz və rentanın ümumi məbləği kapitalın gəliri, istehsalın təşkilatçılığından əldə edilən gəlir hesab edilir. İqtisadi fəaliyyətin iştirakçılarının və ayrı-ayrı sosial qrupların gəlirləri mənfəətin bölgü prosesində təyin edilir. Gəlirlərin bölünməsi, quruluşu və dinamikası. Habelə bu bölgünün istehsala, mübadiləyə və istehlaka necə təsir göstərməsi cəmiyyətdə həmişə maraq doğuran məsələ olmuşdur. Əgər ilkin bölgü bazar mexanizmi vasitəsilə həyata keçirilirsə, yenidən bölgü prosesi dövlətin fəal iştirakı ilə baş verir. Ölkə gəlirlərinin yaranması, bölüşdürülməsi, yenidən bölüşdürülməsi və istifadəsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Dövlət gəlirlərin yenidən bölüşdürülməsinə dövlət büdcəsi ilə nail ola bilər. Dövlət

büdcəsində cəmlənən və dövlət tərəfindən bölüşdürülən vəsaitin həcmi dövlətin öz üzərinə götürdüyü sosial-iqtisadi funksiyaların tərkibindən asılı müəyyənləşdirilir. Zaman və məkan daxilində bu funksiyalar və onlardan asılı olan büdcənin həcmi dəyişir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə dövlət gəlirləri bir qayda olaraq aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə edilir:

- sahə və regional inkişafa;
- özəl biznesə dəstək;
- güzəştli kreditlərin verilməsi;
- sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının artırılması;
- elmi-tədqiqat işləri, kadr hazırlığı və s.

İqtisadi sistemin dəyişməsi ilə əlaqədar hər cəmiyyətdə yeni sosial xərclər də meydana çıxa bilər. Bunlardan işsizliyə görə müavinəti, işdən azad edilənlərin yeni ixtisas əldə etmələri üçün xərclər, qaçqın və köçkünlərə yardım və digər məqsədlərə büdcədən xüsusi vəsaitlər ayrılır.

Ölkədə ümumi gəlirlərdən dövlətin payının artırılması üçün bir sıra təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsinə diqqət verilməlidir. Bunlardan vergi dərəcələrinin düzgün müəyyənləşdirilərək ona dəqiq əməl edilməsini, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi hesabına büdcəyə daxil olmaların artırılması, dövlət əmlakının idarəyə verilməsindən büdcəyə daxil olmaların artırılması, bazar iqtisadiyyatının tələblərinə əməl etməklə digər daxilolmaların artırılmasını göstərmək olar.

1.2. İnvestisiya, onun mahiyyəti və iqtisadi inkişafda rolu

Dünya ölkələrində iqtisadi böhranın səngimədiyi bir dövrdə Azərbaycanın rəqabət qabiliyyətinin artdığını və investisiya reytinginin yüksəldiyini qeyd etmək lazımdır. Son dövrlərdə diqqətçəkən məqamlardan biri də qeyri-neft sektorunun dinamik artım tempinin qorunub saxlanmasıdır. Belə ki, Dövlət Neft Fondundan transferlər nəzərə alınmasa, dövlət büdcəsinə daxilolmaların 36,7 faizi neft-qaz sektorunun, 63,3 faizi qeyri neft-qaz sektorunun payına düşmüşdür. Büdcə gəlirlərinin formalaşmasında neft sektorunun payının azalması, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi sahəsində həyata keçirilən genişmiqyaslı fəaliyyətin nəticəsidir. Bununla bağlı, 2014-cü ilin birinci rübün yekunlarına həsr olunmuş Nazirlər Kabinetinin iclasında Prezident İlham Əliyev demişdir: «Son illər bizim üçün iqtisadi inkişafı göstərən əsas göstərici qeyri-neft sektorunun parametrləridir. Keçən ildə olduğu kimi, bu il də biz bu sahədə sürətli inkişafa nail olmuşuq. Keçən il qeyri-neft sektorumuz 10 faiz. Bu ilin birinci rübündə isə 8,8 faiz artmışdır. Əlbəttə ki, bu artım son illərdə Azərbaycanda aparılan islahatların nəticəsidir».²

Qeyri-neft sektorunda müşahidə edilən yüksək artım tempi şökumətin ortamüddətli perspektivdə qarşıya qoyulmuş strateji hədəflərə əsaslanaraq, ilk növbədə, makroiqtisadi sabitlik amili ilə şərtlənir.

Cəmiyyətin artan tələbatını nəzərə alaraq, son vaxtlarda böyük maliyyə vəsaiti hesabına yeni infrastruktur layihələri gerçəkləşdirilmişdir. Dövlət vəsaitləri hesabına kommunal xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi, əhəlinin fasiləsiz olaraq, elektrik enerjisi, qaz və s. təmin olunması, yolların yenidən tikilməsi, digər zəruri infrastruktur layihələrin reallaşdırılması həyata keçirilir.

Ölkə iqtisadiyyatına ümumi investisiya qoyuluşunda daxili investisiyaların xüsusi çəkisinin ilbəl artması, həm də ölkənin öz

²«Azərbaycan» qəzeti. Aprel, 2014-cü il

iqtisadiyyatını daxili resurslar hesabına maliyyələşdirmək imkanında olduğunu və xarici amillərdən asılılığının azaldığını təsdiq edir.

Qeyri-dövlət bölməsinin inkişafı sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində əsas kapitalla investisiya qoyuluşlarında özəl sektorun rolu tldən-ilə artır. İqtisadiyyat və sənaye nazirliyi 2014-cü ildə ölkədə əsas kapitalla investisiya qoyuluşlarında qeyri-dövlət bölməsinin payının 47,5 faiz olacağını, bunun da 70,4 faizinin daxili investisiyaların təşkil edəcəyini proqnozlaşdırır.

Ölkə başçısının 2014-cü il 27 fevral tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı» regionların, o cümlədən qeyri-neft sektorunun inkişafı sahəsində 2014-cü ildən başlanmış tədbirlərin uğurlu davamına təminat yaradır. Dövlət Proqramı ölkədə makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması, regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi, yeni müəssisə və iş yerlərinin açılması, irimiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsi, kommunal xidmətləri səviyyəsinin yüksəldilməsi, əhalinin rifah halının daha da yaxşılaşdırılması və son nəticədə yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına xidmət edir.

İxrac yönümlü və rəqabətə davamlı məhsul istehsalı istiqamətində sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi əhalinin, xüsusilə kənd əhalisinin məşğulluq səviyyəsinin artırılması kimi mühüm vəzifələr nəzərdə tutulmuşdur. Ölkədə bəzəl sektorun inkişafına xidmət edən təşkilati-hüquqi tədbirlər uğurla davam etdirilməkdədir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair əvvəlki iki dövlət proqramının icra olunduğu son 10 il ərzində respublikanın bölgələrində qeydiyyatı alınan sahibkarlıq subyektlərinin sayı 7,2 dəfə, vergi daxilolmaları 12,7 dəfədən çox artmışdır.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin kreditlərə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi, iş adamlarının fəaliyyətinə süni müdaxilələrin aradan qaldırılması, fiziki və hüquqi şəxslərin qeydiyyatı sisteminin sadələşdirilməsi və

digər tədbirlər də qeyri-neft sektorunda məhsul istehsalının artımına səbəb olur.

«Azərbaycan 2020:gələcəyə baxış» inkişaf Konsepsiyasında qeyri-neft sektorunun və sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı qarşıya qoyulmuş hədəflər son dövrlər daha sürətlə inkişaf etməklə, bu sahədə qanunvericilik bazası təkmilləşdirilir. Son 10 il ərzində bu sahənin inkişafı ilə bağlı dövlət tərəfindən həyata keçirilən islahatlar nəticəsində sahibkarlıq subyektlərinin sayı 2,5 dəfə artmış, özəl sektorun ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisi 83 faiz təşkil etmişdir. Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsində Prezidentin 30 aprel 2007-ci ildə imzaladığı «Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında» fərmanı mühüm rol oynamışdır. Bu sənəd o dövrə qədər çoxpilləli biznesə başlamaq sahəsində mövcud problemlərin həlli, süründürməçilik hallarının aradan qaldırılmasına, vahid kodlaşdırmanın aparılması – «bir pəncərə» - vahid qeydiyyat orqanı yaradılmasını nəzərdə tuturdu.

Bu sistemin tətbiqindən sonra Azərbaycanın investisiya cəlbediciliyi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmiş, sahibkarlığın inkişafı və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində aparılan islahatlar beynəlxalq təşkilatların da razılığına səbəb olmuşdur. Elə bunun nəticəsidir ki, Davos İqtisadi Forumunun 2013-cü il hesablamalarına görə Azərbaycan iqtisadiyyatı rəqabət-qabiliyyətlilik üzrə dünya miqyasında 148 ölkə arasında 39-cu yerdədir və ardıcıl olaraq 5 ildir ki, MDB ölkələri arasında birincidir.

İnvestisiya Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün nisbətən yeni iqtisadi anlayışdır. Planlı təsərrüfat sistemində əsasən «kapital qoyuluşu» anlayışı istifadə olunurdu. Buraya yeni əsas fondların yaradılması, mövcud müəssisələrin genişləndirilməsi və təzələnməsi, eləcə də yeni obyektlərin tikintisi ilə əlaqədar xərclər aid edilirdi. «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» qanun qəbul edildikdən sonra (1995-ci il) investisiya anlayışı altında pul vəsaitləri, məqsədli bank əmanətləri, pay və səhmlər, eləcə də digər qiymətli kağızlar, maşın və avadanlıqlar, kreditlər, digər

əmlak hüquqları, sahibkarlıq fəaliyyətinə qoyulan intellektual qiymətlilər və s. aid edilir.

İnvestisiya latın sözü olub, investire - geyindirmək - ölkə daxilində və xaricində iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə, bu və ya digər layihələrin reallaşdırılmasına vəsait qoyuluşunu nəzərdə tutur ki, məqsəd də gələcəkdə gəlir götürməkdən ibarətdir.

İnvestorun iqtisadiyyatın hər hansı sahəsinə vəsait qoyması ölkədə mövcud **investisiya mühitindən** asılıdır. İnvestisiya mühiti siyasi, iqtisadi, hüquqi, sosial və digər amillərdən asılıdır. İnvestisiya mühitinin əsas amili kimi gözlənilən gəlir və risk səviyyəsi nəzərə alınmalıdır. Xarici investorlar ölkədə mövcud amilləri hərtərəfli təhlil etdikdən sonra vəsait qoyub-qoymayacaqları haqqında qərar qəbul edirlər. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanada ilk iqtisadi qanunlardan biri «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» qanun 1992-ci ildə qəbul olunmuşdur. Ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün vergi və gömrük qanunvericiliyində bir çox yeniliklər tətbiq edilmişdir ki, bu da xarici investorların ölkəyə gəlməsinə yaxşı təminat verir. Bu gün ölkədə kifayət qədər cəzbedici investisiya mühiti formalaşmışdır.

Qeyd edildiyi kimi investisiya pul vəsaitləri, qiymətli kağızlar, əmlak hüququ, o cümlədən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı gəlir götürmək məqsədi ilə istifadə olunan vəsait olaraq real və portfel (maliyyə) investisiyalarından ibarətdir.

İnvestisiyanın iki növünü fərqləndiririk: real və maliyyə investisiyaları.

Real investisiya - maddi və qeyri-maddi sahələrdə real aktivlərə qoyulan vəsaitlərdən ibarətdir. Qeyri-maddi istehsal sahələrinə qoyulan aktivləri bəzi hallarda «investisiya» investisiyaları adlandırırlar. Real investisiyalar müəssisənin əsas və dövrüyyə kapitalının formalaşmasına istifadə olunur. Real və maliyyə investisiyaları arasında dəqiq sərhəd çəkmək mümkün deyildir. Məsələn, investor qiymətli kağızın ilkin bazarında səhm alaraq investisiya layihəsini maliyyələşdirsə, o yeni müəssisə yaradılması və mövcud obyektlərin modernizasiya edilməsi vasitəsilə onun sahibkarlarından birinə çevrilə bilər. Əgər investor öz

vəsaitini geri almaq istəyirsə, o öz səhmini ikinci bazarda satmaqla digər investorun sahibkara çevrilməsinə şərait yaratmış olur.

Portfel (maliyyə) investisiyaları müxtəlif maliyyə aktivlərinə qoyulan vəsaitə deyilir. Portfel investisiyası səhm, istiqraz və digər qiymətli kağızlara, digər müəssisələrin aktivlərinə qoyula bilər. Maliyyə investisiyası vasitəsilə investor öz maliyyə kapitalını artırmaqla, qiymətli kağızlara görə dividend alır.

İnvestisiya fəaliyyəti - fiziki və hüquqi şəxslərin, eləcə də dövlətin investisiya layihələrinin reallaşdırılması üçün praktiki hərəkətin məcmusudur. İnvestisiya fəaliyyəti aşağıdakı formalarda həyata keçirilə bilər:

- vətəndaşlar, qeyri-hökumət təşkilatları təsərrüfat birlikləri, ictimai və dini təşkilatların, eləcə də digər hüquq şəxslərin kollektiv mülkiyyətçiləri;
- dövlət investisiyaları;
- xarici investisiyalar;
- fiziki və hüquqi şəxslərin birgə vəsaitləri.

İnvestisiya fəaliyyətinin subyekt və obyektlərini fərqləndirmək lazımdır: investisiya fəaliyyətinin **subyektləri** dedikdə buraya fiziki və hüquqi şəxslər xarici dövlətlər, investorlar, sifarişçilər, iş icraçıları, investisiya obyektlərinin gələcək istifadəçiləri, vasitəçilər, bank və sığorta təşkilatları başa düşülür.

İnvestisiya fəaliyyətinin **obyektləri** dedikdə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə kapital qoyuluşu, qiymətli kağızlar, məqsədli pul qoyuluşları, elmi-texniki məhsullar, intellektual qiymətlilər, eləcə də dövlət. bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətə aid əmlak və s. başa düşülür.

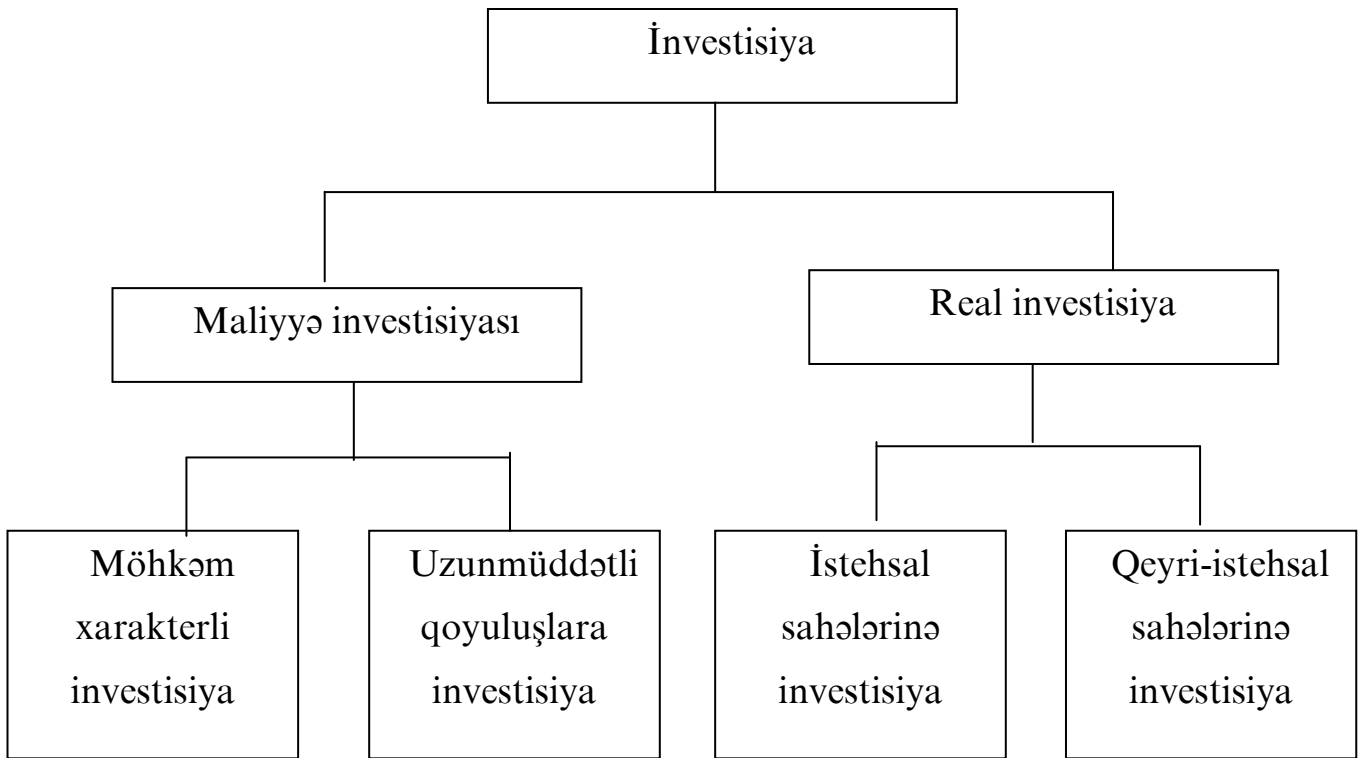
İnvestisiya və kapital qoyuluşu mahiyyətcə eyni olsa da, onların əhatə dairəsi müxtəlifdir. Belə ki, əgər kapital qoyuluşu əsas fondların və istehsal güclərinin yeniləşməsi, mövcud obyektlərdə onların təzələnməsi ilə əlaqədar xərcləri birləşdirirsə, investisiya daha geniş anlamda işlənir və başa düşülür. Belə ki, kapital qoyuluşundan başqa ətraf mühitin mühafizəsi xərcləri, elmi-texniki tərəqqinin inkişafına sərmayə qoyuluşu, kadr hazırlığı xərcləri və investisiya qoyuluşlarına aid edilir. İnzibati amirlik sistemində mülkiyyət üzərində dövlət

inhisarının mövcudluğu vaxtı iqtisadi ədəbiyyatda əsasən «kapital qoyuluşu» anlayışından istifadə edilirdi. Cəmiyyət miqyasında hər il yeni yaradılan xalis gəlirin 20 %-ə qədəri geniş təkrar istehsalı davam etdirmək məqsədilə «kapital qoyuluşu» xərclərinə ayrılırdı. Hazırda mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi, xüsusi mülkiyyətin bərqərar olması investisiya qoyuluşlarının mənbələrinin müxtəlifliyinə səbəb olmuşdur. İndi büdcə vəsaiti ilə yanaşı xüsusi vəsait, bank krediti, cəlb edilmiş vəsait, müxtəlif yatırımlar və s. İnvestisiyanın maliyyələşmə mənbəyi kimi çıxış edir. Vəsaitin səmərəliliyini yüksəltmək məqsədilə, onun sahə, ərazi və texnoloji quruluşlarını fərqləndirmək lazımdır. Kapital qoyuluşunun sahə quruluşu dedikdə cari dövr üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitin ayrı-ayrı sahələr (makro və mikro səviyyədə də ola bilər) arasında bölgüsü və bu sahələrin ümumi yekunda xüsusi çəkisi başa düşülür. Bu hər hansı bir sahənin inkişafını diqqət mərkəzində saxlamaq üçün vacib hesab edilir.

Kapital qoyuluşunun ərazi quruluşu dedikdə, vəsaitin respublikanın regionları arasında bölgüsü, hər iqtisadi rayonun ümumi məbləğdə xüsusi çəkisi başa düşülür. Məlum olduğu kimi respublikamızda istehsal gücü və məhsuldar qüvvələr ölkə ərazisində qeyri-bərabər yeniəşmişdir. Bu disproporsiyayı qaydaya salmağın başlıca yolu kapital qoyuluşunun ərazi quruluşunun yaxşılaşdırılmasından keçir. Təsadüfi deyildir ki, 2004-cü ildə qəbul edilmiş «Regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında» Dövlət Proqramı bu məsələlərin qaydaya düşməsinə istiqamətlənmişdir.

Kapital qoyuluşunun texnoloji quruluşu dedikdə, nəzərdə tutulmuş vəsaitin tikinti-quraşdırma işlərinə, avadanlıq-maşın-mexanizm alınmasına və sair xərclərə istifadəsi və ayrı-ayrı xərc elementlərinin ümumi yekunda xüsusi çəkisi müəyyən edilməlidir.

Kapital qoyuluşunun səmərəliliyinin artırılmasında onun müxtəlif məqsədlər üzrə istifadəsinin quruluşunu təkmilləşdirmək mühüm rol oynayır.

1.3. Müasir şəraitdə investisiyaların maliyyələşmə mənbələri

İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi mənbəyi dedikdə bu investisiya layihələrinin reallaşdırılması üçün tələb olunan vəsait toplusunu nəzərdə tutur. İnvestisiya mənbəyinin düzgün seçimi böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bir qayda olaraq investisiyanın ənənəvi maliyyələşdirmə mənbələrinə xüsusi vəsaitlər - buraya gəlirin bütün formaları, amortizasiya ayırmaları, pul yığımları, əhalinin əmanətləri, hüquqi həxslərin vəsaitləri, sığorta ödəmələri borc vəsaitləri (bank və büdcə kreditləri) büdcədənkənar fondların vəsaitləri, büdcə vəsaitləri, xarici investorların vəsaitləri və s. aid edilir.

Bütövlükdə bu maliyyələşmə mənbələrini iki qrupa bölmək olar:

- 1) mərkəzləşdirilmiş büdcə vəsaitləri;
- 2) qeyri-mərkəzləşdirilmiş büdcədənkənar fondların vəsaitləri.

Mərkəzləşdirilmiş büdcə vəsaitlərindən bir qayda olaraq dövlət əhəmiyyətli iqtisadi layihələr, müdafiə, hüquq-mühafizə, ekoloji və sosial tədbirlərin maliyyələşdirilməsində istifadə edilir. Büdcədən maliyyələşmə hesabına dövlət iqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərini həyata keçirməkə regionların sosial-iqtisadi inkişafına müsbət təsir edə bilər. Dövlət investisiyasını o müəssisə ala bilər ki, o dövlət mülkiyyətindədir. Büdcə vəsaitləri məhdud olduğu üçün o strateji proqramların yerinə yetirilməsi məqsədilə istifadə edilir.

Büdcədən maliyyələşmə dövlətin həmin müəssisənin kapitalında iştirakı deməkdir. Büdcə krediti (qaytarılma şərti ilə maliyyələşmə) dövlətin kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsində dəstəyini göstərir. Müəssisə eyni zamanda investisiyanın maliyyələşdirilməsində - «investisiya vergi kreditindən də istifadə edə bilər. Bu halda kreditin qaytarılmasına bir ildən 5 ilədək möhlət nəzərdə tutulur. Belə kreditlər müştərinin ərizəsi və bu kreditin vacibliyini təsdiqləyən şərtlərlə verilir. Bu halda tərəflər arasında müqavilə bağlanır və müqavilə müddətində vergi ödəmələri hər hesabat dövrü üçün 50%-dək azaldıla bilər.

Müvafiq bir il üçün dövlət büdcəsi təsdiq edildikdən sonra bəzi obyekt və tikintilər «dövlət ehtiyat»ları hesabına məqsədli istifadə oluna bilər. Hökumət komissiyası tərəfindən büdcədən maliyyələşdirməni hansı bankların həyata keçirə bilməsi də müəyyənləşdirilir.

Qaytarılmayan maliyyələşmə prinsipi müstəsna olaraq istehsal fəaliyyətinin yeni istiqamətləri üzrə ola bilər. Dövlət maliyyələşməsinin başlıca prinsipi maksimum iqtisadi səmərə və sosial səmərənin minimum xərclərlə başa gəlməsidir. Dövlət vəsaiti o layihələrə qoyulur ki, onlar maksimum gəlir gətirsin. İstənilən investisiya layihəsinin səmərəliliyi müxtəlif krediteriyalardan müəyyən edilir. Dövlət əhəmiyyətli layihələr milli gəlirin və ümumi daxili məhsulun artımını təmin etməlidirsə, müəssisə üçün bu gəlirin artımı, əhali üçün mənzilin və xidmət haqqının ucuzluğu əsas götürülür.

İnvestisiyanın maliyyələşməsi mənbələrindən etibarlı mənbə kimi **xüsusi vəsaitlər** qeyd olunur. Bu halda vəsaitin mənbəyi məlum, risk səviyyəsi aşağı və müflisləşmə ehtimalı zəifdir.

Özünümaliyyələşdirmə imkanı müəssisənin rəqabət imkanlarını genişləndirməklə onun maliyyə imkanlarının yaxşı olduğunu göstərir.

İstənilən kommertiya təşkilatının xüsusi vəsaitinin başlıca mənbəyi xalis gəlir və amortizasiya ayırmalarıdır. Gəlir yaxşı halda müəssisənin inkişafına yönəldilir. Bunun üçün ilkin şərtlərdən biri müəssisənin texniki vəziyyəti və onun gələcək inkişafı imkanlarıdır.

Amortizasiya ayırmaları investisiyanın maliyyələşdirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. O həm sadə, həm də geniş təkrar istehsalı təmin etməlidir. Çünki bu mənbə həmişə müəssisənin sərəncamında qalır. Amortizasiya ayırmaları yeni avadanlıqlar alınmasına, istehsalın texniki səviyyəsinin yüksəldilməsinə, yeni məhsul növlərinin buraxılışına, eləcə də yeni tikintiyə istifadə olunur.

İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi mənbələrindən biri də **kredit vasitəsilə maliyyələşmədir**. Bu halda borcalan üçün başlıca şərt kreditə görə faiz dərəcəsidir. Bu tələb və təklifdən, depozit və əmanətlərə görə faizlərdən, ölkədə inflyasiya

səviyyəsindən, eləcə də iqtisadiyyatın inkişafı istiqaməti və inkişafından asılı olaraq formalaşır.

İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi mənbələrindən biri də cəlb **edilmiş vəsaitlər** hesab edilir. Belə vəsaitlərə səhmlərin satışından əldə edilən vəsaiti, eləcə də əmək kollektivi üzvlərinin üzvlük haqlarını və s. göstərmək olar.

Bunlardan başqa investisiyanın maliyyələşdirilməsi mənbələrindən **büdcədənkənar fondları, xarici investisiya yatırımlarını** da göstərmək lazımdır. Məlum olduğu kimi, hər hansı obyekt və tikintinin maliyyələşdirmə mənbələri müxtəlif ola bilər.

Maliyyələşmə mənbələrindən biri kimi çıxış edən bank kreditindən həm investor (sifarişçi), həm də podratçı təşkilatlar istifadə edirlər. Bir qayda olaraq sifarişçilər orta və uzunmüddətli kreditlərdən daha çox istifadə edirlər. Podratçı təşkilatlar bir qayda olaraq qısamüddətli kreditlərə müraciət edirlər. Belə kreditlər müvəqqəti çatışmayan dövrəyə vəsaitini tamamlamaq məqsədilə istifadə edilir. Buraya xammal-material alınması, nəqliyyat xərciərinin ödənilməsi, yanacaq-enerji haqqının ödənilməsi, fəhlələrin əmək haqqına və digər məqsədlərə istifadə olunma bilər.

İnvestisiya sferasında bankların özünəməxsus rolu vardır. Nəzərə alınmalıdır ki, əsaslı tikinti üçün nəzərdə tutulmuş investisiya qoyuluşları banklar tərəfindən nağdsız formada həyata keçirilməlidir. Bunun üçün sifarişçi təşkilat obyektin yerləşəcəyi ərazinin icazəsini, təsdiq edilmiş layihə-smeta sənədlərinin bir nüsxəsini müvafiq banka təqdim edir. Bunlardan başqa sifarişçi (investor) banka daxili-titul siyahısını, podratçı ilə bağlanmış illik podrat müqavilənin birinci nüsxəsini, cari ildə yerinə yetiriləcək tikinti-quraşdırma işlərinin işçi cizgilərinin olmasını təsdiqləyən arayışı və yerinə yetiriləcək işlər üzrə hesablaşmanın aparılması qaydası haqda arayışı əlavə etməlidir. Burada hesablaşmanın ya rüblük yerinə yetirilən işlər üzrə, ya mərhələlər üzrə və yaxud obyekt tam qurtarıb sifarişçiyə təhvil verildikdən sonra aparıla bilər.

Müvafiq bank təqdim edilmiş sənədləri yoxlayaraq lazımi düzəlişlər etdikdən sonra sifarişçi təşkilat üçün «maliyyələşmə hesabı», podratçı üçün isə lazım gəldikdə əgər onun başqa bankda analoji hesabı yoxdursa, «hesablaşma hesabı» açmaq haqda sərəncam verir. Bundan sonra yerinə yetirilmiş işlər müvafiq qaydada rəsmiləşdirilərək hesablaşma üçün banka təqdim olunur. Bank müvafiq qaydada yoxlama aparıldıqdan sonra onu nağdsız qaydada maliyyələşdirir.

İnvestisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi mənbələri içərisində «investisiya vergi krediti» özünəməxsus rol oynayır. Bu halda sifarişçi (investor) vergi ödəməkdə möhlət alır. Daha doğrusu, sifarişçiyə vergi ödənilməsi üçün bir ildən beş ilədək möhlət verilə bilər.

Belə investisiya kreditləri sifarişçilərə aşağıdakı məqsədləri yerinə yetirmək məqsədilə verilə bilər:

- 1) elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, o cümlədən yeni iş yerlərinin açılması, iləcə də ətraf mühitin mühafizəsini təşkil etmək məqsədliə;
- 2) yeni texnologiyaların tətbiqi, innovasiya fəaliyyəti, eləcə də yeni xammal-material növlərinin yaradılması məqsədilə;
- 3) regionun sosial-iqtisadi inkişafı ilə və ya əhaliyə göstəriləcək xüsusi xidmətlə əlaqədar işlərin yerinə yetirilməsi məqsədilə;
- 4) dövlətin müdafiəsi ilə əlaqədar sifarişlərin yerinə yetirilməsi məqsədləri ilə və s.

İnvestisiya kredili sifarişçinin müraciəti və buna müvafiq sənədlərin tədimatı əsasında verilə bilər.

İnvestisiyanın maliyyələşmə mənbələrindən biri də **xarici** investorların vəsaitləridir. Xarici investisiya pul və intellektual sərvətlərdən, qiymətli kağızlardan, digər əmlak və xidmətlərdən ibarətdir. Xarici investisiyanın cəlb edilməsi bir neçə problemin həllinə bilavasitə təsir edir. Bunlardan:

- beynəlxalq əmək bölgüsü;
- beynəlxalq əlaqələrin inkişafı;
- milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası;

- elmi-texniki tərəqqinin tezləşdirilməsi;
- idarəçiliyin yeni formalarının tətbiqi;
- rəqabətin gücləndirilməsi;
- bazar iqtisadiyyatı tələblərinə cavab verən kadrların hazırlanması və s.

Mühüm məsələlərdən biri də xarici investisiyanın qorunmasını təmin etməkdir. Bu ilk növbədə qanunvericilik və dövlətin təminatına müvafiq həyata keçirilməlidir.

Yuxarıda deyildiyi kimi investisiyanın maliyyələşdirilməsi mənbələrindən biri də büdcədən kənar fondlar hesabına maliyyələşmədir. Bu vəsaitlər xüsusi depozitlər və s. vəsaitlərdən ibarətdir. Xüsusi büdcədən kənar vəsaitlərə ilk növbədə müəssisə və təşkilatların gəliri, onların hesablarında qalan bölüşdürülməmiş vəsaitlər aid edilir.

Sair büdcədən kənar vəsaitlərə - müxtəlif avadanlıq alınmasına hesablanan vəsaitlər, uşaq bağçaları üçün valideynlərin ödədikləri vəsaitlər, sığorta təşkilatlarının müxtəlif fəaliyyətlərə görə ödəmələrindən və s. ibarətdir.

Büdcədən kənar vəsaitlər müxtəlif mənbələrdən formalaşır ki, bunlardan aşağıdakıları göstərmək olar:

- fiziki və hüquqi şəxslərin vəsaitləri hesabına sosial sahə obyektlərinin tikintisi və abadlaşdırılmasına;
- qəzalılıq və köhnə yaşayış evlərinin bərpaasına;
- musiqi kollektivlərinin müxtəlif mərasimlərdə əldə etdikləri vəsaitlər;
- müxtəlif tədbirlərə himayədarlıq (sponsor) etmək və s.

Yeni iqtisadi münasibətlərin formalaşdığı indiki şəraitdə maliyyə bazarının yaradılması və inkişafı müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Maliyyə bazarının köməyi ilə resurslar səfərbər edilərək kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsinə yönəldilir. Məlumdur ki, kapital qoyuluşunun kreditləşdirilməsi əsasən orta və uzunmüddətli olur və borc alan üçün kreditə görə faiz dərəcəsinin səviyyəsi müstəsna rol oynayır. Öz növbəsində faiz dərəcəsi tələb-təklifdən, inflyasiyanın səviyyəsindən, kreditin müddətindən, eləcə də onun

təminatlılıq səviyyəsindən asılıdır. Mövcud şəraitdə tez fayda gətirməyə hesablanan qısamüddətli kreditdən daha çox istifadə olunur. Bu kreditə görə faiz dərəcəsinin həddindən artıq çox olmasından (20-25%), habelə dünya bazarına çıxma biləcək məhsul istehsal ilə məşğul ola biləcək investisiya layihələrinin mövcud olmamasından irəli gəlir. Sırr deyildir ki, bu gün ölkədə işsizlik probleminin həllində ən başca şərtlərdən biri əsaslı tikintinin inkişaf etdirilməsi, ən əsası isə istehsal xarakterli obyektlərin tikintisinə diqqəti artırmaqdan ibarətdir. Belə olduğu halda ölkədə mövcud olan gənc işçi potensialı iş tapmaq xatirinə yaxın-uzaq ölkələrə üz tutmaz, respublikamızda daimi iş yerləri ilə təmin oluna bilərlər. O da məlumdur ki, büdcədən maliyyə-ləşmə ilə müqayisədə bank kreditlərindən istifadə edilməsi daha səmərəlidir. Bu kreditin prinsiplərindən irəli gələrək, həm onun vaxtında qaytarılması, həm əlavə faizlə qaytarılması və ən əsası isə bu vəsaitin düzgün xərclənməsində ciddi bank nəzarətinin mövcudluğundan irəli gəlir. Bununla belə ölkə iqtisadiyyatına kredit qoyuluşlarını təhlil edərkən məlum olur ki, bizdə hələ qısamüddətli kreditin xüsusi çəkisi daha yüksəkdir. Bunu aşağıdakı məlumatlar daha aydın göstərir.

Cədvəl 1

İqtisadiyyata kredit quruluşları ¹
(ilin axırına, mln.man.)

	2005	2010	2011	2012	2013
İqtisadiyyata kredit qoyuluşları	1440,9	9163,4	9850,3	12243,7	15422,9
<i>o cümlədən:</i>					
- qısa müddətli faizlə	913,2 63,4	2567,1 28,0	2951,2 30,0	3508,3 28,7	3335,4 21,6
- uzun müddətli faizlə	527,7 36,6	6596,3 72,0	6899,1 70,0	8735,4 71,3	12087,5 78,4
Vaxtı keçmiş borclar	68,2	492,9	633,8	748,8	792,8

1. Azərbaycanın Statistik göstəriciləri. Bakı, 2014

Məlumatlardan göründüyü kimi, 2010-cu ildən başlayaraq uzun müddətli kreditlərin xüsusi çəkisi, qısa müddətli kreditlə müqayisədə artmaqda davam edir. Bunun başlıca səbəbi, dövlət sifarişi ilə yerinə yetirilən işlərin, xüsusilə infrastruktur layihələrin reallaşdırılmasına dövlət dəstəyinin bariz nümunəsidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, respublikada fəaliyyət göstərən kommertiya banklarının kifayət qədər resursları olmadığından, eləcə də mövcud kredit faizləri ilə investisiya sferasına uzunmüddətli kreditlərin istifadəsi olduqca riskli olduğundan, bu sahədə irəliləyişə nail olmaq dövlət imtiyazı olmadan qeyri mümkündür. Bunun üçün hesab edirik ki, çoxdan söz-söhbət gəzən «dövlət investisiya bankı» və ya «dövlət ipoteka bankı»nın yaradılmasının vaxtı çatmışdır. Belə banklar dövlətin siyasətinə müvafiq olaraq uzunmüddətli kreditləri güzəştli faizlərlə verərək investisiya fəaliyyətini canlandırma bilərlər. Bu gün mövcud bank sistemində bunu tətbiq etmək mümkün deyildir. Belə ki, bu gün dövlət resurslarının Mərkəzi Bank tərəfindən kommertiya banklarına 3-4%-lə verilən kreditlər, müxtəlif fiziki və hüquqi şəxslərə 20-25%-lə satılır. Əlbəttə belə faizlə investisiya fəaliyyətini kreditləşdirmək qeyri-mümkündür. Əgər biz investisiya fəaliyyətinə uzunmüddətli kreditləri cəlb etmək istəyiriksə, ya həmin resurslar dövlətin himayəsində olan banklar tərəfindən aşağı faizlə sahibkarlara çatdırılmalı və ya yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi dövlətin ixtisaslaşmış bankı yaradılmalıdır.

Digər vacib məsələ, ipoteka kreditinin inkişafı ilə əlaqədardır. Bu kreditləşmə formasının tətbiqindən məqsəd qeyd edildiyi kimi gənc ailələrin, hərbiçilərin, elmi işçilərin, bir sözlə əhalinin az təminatlı təbəqəsinin mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılmasıdır. Real vəziyyət necədir? İlk vaxtlar bu kreditin 7%-lə seçilmiş müvəkkil banklar vasitəsilə vətəndaşlara çatdırılması və bu halda kreditin faizi 12%-dən çox olmaması nəzərdə tutulurdu. Əlbəttə, bu da yüksək faizdir və bir də nəzərə alınsa ki, bu kreditlər az təminatlı, gənc ailələr üçün nəzərdə tutulmuşdur. İpoteka kreditinin verilməsi üzrə son düzəlişlərdə nəzərdə tutulmuşdur ki, ipoteka krediti üzrə faiz dərəcəsi 4% civarında olmaqla daha uzun müddətə verilsin.

Əlbəttə belə düzəliş məqbul hesab edilə bilər, bir şərtlə ki, həmin kredit «dövlət investisiya bankı» və ya «dövlət ipoteka bankı» versin və heç bir əlavə faiz tələb olunmasın.

Bir qayda olaraq uzunmüddətli bank kreditləşdirilməsinin obyektləri müəssisə və təşkilatların tikintiləri, eləcə də vətəndaşların özlərinə məxsus mənzil tikintiləri, istehsal və sosial sferaya aid obyektlər tikintisi, mövcud obyektlərin yenidən qurulması, genişləndirilməsi, avadanlıq, texniki və nəqliyyat vasitələri, elmi-texniki məhsullar, intellektual dəyərlər, eyni zamanda digər mülkiyyət obyektlərinin yaradılması ola bilər.

Uzunmüddətli kreditə tələbat planlaşdırılarkən əvvəlcədən müvafiq hesabat həyata keçirilməli, tələb olunan vəsaitlərin mənbələri müəyyənləşdirilməlidir.

Kommersiya banklarının uzunmüddətli kreditlərin verilməsinə cəlb etməyin əsas şərtlərindən biri, borcların sığorta şirkətləri, pensiya fondları və başqa qeyri-dövlət şirkətlərinin bu əməliyyata cəlb edilməsi vasitəsilə ola bilər. Bu halda ən önəmli məsələ uzunmüddətli kreditlər üzrə faiz dərəcələrini aşağı salmaqdan ibarətdir.

Uzunmüddətli kreditlərin alınmasını müştəri üçün əlverişli etmək məqsədilə güzəştli qiymətlərlə istiqrazların buraxılışı məqsədəuyğun hesab edilir. Bu halda borcalan uzunmüddətli ssudanı bir neçə ildən sonra istiqrazların reallaşdırılmasından daxil olmalar hesabına qaytara bilər.

Uzunmüddətli ssudalar iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində istifadə edilə bilər. Bir qayda olaraq uzunmüddətli kreditlər verilərkən investisiya layihələrinin texniki-iqtisadi əsaslandırılmaları (TİƏ) xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu sənəddə tələb olunan kreditin məqsədi və məramı ətraflı göstərilməklə, kreditin və ona hesablanan faizlərin qaytarılması mənbələri hesablamalarla verilir.

TİƏ-nin ayrı-ayrı bölmələri borcalanın banka təqdim etdiyi «kreditin qaytarılması üzrə tədbirlər planına» uyğun gəlməlidir. Uzunmüddətli kreditlər verilərkən müştərilərin maliyyə vəziyyəti, onların əvvəllər aldıkları borcun

qaytarılması vəziyyəti, müştərilərlə hesablaşmalarının vəziyyəti və s. nəzərə alınmalıdır.

Bir qayda olaraq uzunmüddətli kredit sifarişçi - investora verilir ki, bu da onların investisiya layihələrini maliyyələşdirmək üçün vəsaitlərinin kifayət etmədiyi hallarda baş verir. Müasir vəziyyətdə uzunmüddətli kreditə görə faiz dərəcəsi yüksək olduğundan investora belə kreditləri almağa maraqlı olurlar. Ölkə iqtisadiyyatı möhkəmləndikcə, Mərkəzi Bankın faiz dərəcələrinin aşağı salınması nəticəsində investisiya fəaliyyətinə uzunmüddətli kreditlərin verilməsi səviyyəsi də xeyli yüksəlməlidir. Bu baxımdan yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi hökumətin himayəçiliyi ilə ixtisaslaşmış «investisiya bankı» və ya «ipoteka bankı»nın yaradılmasına böyük ehtiyac vardır. Belə olarsa sahibkarlar daha güzəştli kredit almaq imkanı qazana biləcəklər.

Kapital qoyuluşunun kreditləşdirilməsindən danışarkən qısamüddətli kreditləşməni də qeyd etmək lazımdır. Belə kreditlər bir qayda olaraq podratçı təşkilatlara, onların cari tələblərini ödəmək, eləcə də dövriyyə vəsaitlərini tamamlamaq məqsədilə verilir. Bir çox hallarda podratçı təşkilat öz işçilərinə əmək haqqı ödəmək, tikinti materialları üzrə hesablaşma aparmaq, yanacaq-enerji haqqını ödəmək, nəqliyyat idarələri ilə hesablaşmalar aparmaq və digər məqsədlərə qısamüddətli kreditdən istifadə edirlər.

Kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi, müəyyən məbləğ pul vəsaitinin olmasını tələb edir ki, bu da həm yeni tikinti, həm də mövcud obyektlərdə genişləndirmə və yenidənqurma işlərinin yerinə yetirilməsi üçün material ehtiyatları, maşın, avadanlıq cihazlar və s. alınması, həmçinin bu işlərin layihə smeta sənədlərinin hazırlanmasına xərclənir.

İnvestisiya prosesinin maliyyə təchizatı, onun maliyyələşmə mənbələrini müəyyən etməyə əsaslanır. Kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi makro və mikro səviyyədə təsnifləşdirilir. Makro səviyyədə (milli iqtisadiyyat səviyyəsində) kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi daxili və xarici mənbələr hesabına ola bilər.

Daxili mənbələr dedikdə mərkəzləşdirilmiş və qeyri-mərkəzləşdirilmiş mənbələr nəzərdə tutulur.

Mərkəzləşdirilmiş mənbələrə dövlət büdcə vəsaitləri bələdiyyə büdcəsi vəsaitləri və büdcədən kənar fond vəsaitlərinə sığorta fondları, sosial-müdafie fondları, pensiya fondu və s. aid edilir.

Qeyri-mərkəzləşdirilmiş vəsaitlərə firma və təşkilatların gəlirləri, vətəndaşların şəxsi vəsaitləri və digər vəsaitlər aiddir.

Kapital qoyuluşunun xarici maliyyələşmə mənbələrinə beynəlxalq təşkilatların vəsaitləri hüquqi və fiziki şəxslərin vəsaitləri, beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının vəsaitləri və s. aid edilir.

Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsi, digər müsbət proseslərlə yanaşı beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişlənməsinə, elmi-texniki tərəqqinin qabaqcıl üsullarının geniş tətbiqinə, texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsinə şərait yaradır.

Mikrosəviyyədə kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi mənbələri dedikdə müəssisə və şirkətin özünə məxsus vəsaiti və borc (cəlb) edilmiş vəsaitlər nəzərdə tutulur.

Müəssisə və şirkətin özünəməxsus vəsaiti dedikdə - müəssisəyə məxsus kapital qoyuluşu (nizamnamə fondu, ehtiyat fondu, iqtisadi həvəsləndirmə və mənzil tikintisi fondu və s.), amortizasiya ayırmaları və müəssisənin gəliri başa düşülür.

Müəssisə və şirkətin cəlb edilmiş vəsaitləri dedikdə - maliyyə bazarında toplanmış ehtiyatlar - özünəməxsus qiymətli kağızların satışından, qiymətli kağızlara görə faiz və gəlirlərdən, kreditlərdən, istiqrazlardan və s. ibarətdir.

Yenidən bölgü əsasında cəlb edilmiş vəsaitlərə - şirkət və cəmiyyətlərin maliyyə ehtiyatları, pay ehtiyatları və digər ayırmalar daxildir.

Bunlardan başqa müəssisə və şirkətlərdə kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi mənbəyi kimi əlavə vəsaitlərin də daxil olması mümkündür. Bunlara qaytarılan məbləğ, əsas fəaliyyətlə əlaqəsi olmayan məhsulun satışından,

istehsal olunan məhsulun maya dəyərinin aşağı salınmasından, dövriyyə vəsaitlərinə qənaətdən, inflyasiya ilə əlaqədar gəlirdən və s. daxil olmalardır.

Müəssisə və şirkətlərdə əlavə kapital qoyuluşu kimi, artıq əmlakın satışından daxil olmalar da istifadə olunur. Əlavə kapital qoyuluşu mənbəi kimi əmlakın icarəyə verilməsi də mühüm rol oynayır.

Büdcədən maliyyələşmə bir qayda olaraq milli iqtisadiyyat üçün xüsusi əhəmiyyəti olan, yüksək kapital tutumlu, yüksək riskli, iqtisadi cəhətdən səmərəliliyi cəlbedici olmayan və bu səbəbdən xüsusi mülkiyyətçilər üçün maraq doğurmayan obyektlər üçün nəzərdə tutulur. Dünya təcrübəsində büdcədən maliyyələşmə daha çox sosial xarakterli obyektlər, yeni mütərəqqi istiqamətlərə aid obyektlər, iqtisadiyyatda köklü dəyişikliklərə səbəb olacaq elmi-texniki sahələrin inkişafı ilə əlaqəli obyektlərə və s. nəzərdə tutulur. Büdcədən maliyyələşmə hökumətin maliyyə və iqtisadi siyasətinin əsası olub, dövlətin ölkə iqtisadiyyatının kompleks inkişaf etdirilməsi, məhsuldar qüvvələrin ölkə ərazisində düzgün yerləşdirilməsi, regionların sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Dövlət mülkiyyətinin aparıcı rol oynadığı planlı iqtisadiyyatda, büdcədən maliyyələşmə ümumi kapital qoyuluşunun 90%-dək təşkil edirdi. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində, xüsusi mülkiyyətin inkişaf etdirilməsi, dövlətin bir çox sahələrdə iştirakının aşağı düşməsi büdcədən maliyyələşmənin də xüsusi çəkisini xeyli azaltmışdır.

Kapital qoyuluşunun büdcə hesabına maliyyələşdirilməsi bilavasitə aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- hökumətin məqsədli proqramına daxil edilmiş obyektlərin əvəzsiz və geri qaytarılmamaq şərti ilə maliyyələşdirilməsi;
- milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün vəsaitin bölüşdürülməsində sosial yönümlü obyektlərin maliyyələşdirilməsinə üstünlük vermək;
- vəsaitin ünvanlı və məqsədli istifadəsini təmin etməklə sifarişçilərin məsuliyyətini artırmaq;

- dövlətin maliyyə-kredit qurumlarının, obyektlərin maliyyələşdirilməsində iştirakını təmin etmək;
- büdcə vəsaitindən səmərəli istifadə olunmasında icra qurumlarının nəzarətini gücləndirməklə maliyyə intizamını möhkəmləndirmək və s.

Yeni iqtisadi münasibətlərin tələblərinə uyğun olaraq, dövlət büdcədən maliyyələşdirmədə əsasən sosial sahənin inkişafına və istehsal sahələrində infrastrukturun inkişafına üstünlük verilir.

Bununla belə dövlət bəzi həlli vacib işlərin də həyata keçirilməsini təmin edir. Bunlardan, investisiya layihələrinin ekspertizadan keçirilməsini, yerli təşkilatların mənəvi köhnəlmiş material və enerji tutumlu avadanlıqlardan qorumaq və s. aid etmək olar.

Dövlət kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi xərclərinə layihə-axtarış işlərinin maliyyələşdirilməsi, quraşdırma tələb etməyən avadanlıqların alınması, obyektin smetasına daxil edilməyən cihaz və inventarların alınması xərcləri və s. aid edilir.

Sifarişçi təşkilatlar statistik hesabatda daxil edilmək üçün, yerinə yetiriləcək işlər üzrə aşağıdakı məlumatları verməlidirlər:

- tikintinin dəyərini əks etdirən smeta sənədlərini;
- layihə-smeta sənədlərinin təsdiqi üzrə materialı;
- tikintinin aparılması hüququnu təsdiq edən lisenziyanın surətini;
- obyektin maliyyələşdirilməsi üzrə xüsusi və borc edilmiş vəsait haqqında arayış;
- ilərə bölünməklə yeni başlanan tikinti obyektləri haqqında daxili titul siyahıları, eləcə də yarımçıq obyektlər üzrə titul siyahıları və s.

Aşağıda, respublikamızda son illərdə əsaslı tikinti üzrə əsas kapitala investisiya qoyuluşları, bunların iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü, mülkiyyət növləri üzrə təsnifləşdirilməsi, onların sahələr üzrə bölgüsünü, eləcə də fondların istifadəyə verilməsi haqqında məlumatları əks etdirən cədvəllər verilmişdir.

Cədvəl 2

**Mülkiyyət növləri üzrə daxili və xarici mənbələrdən əsas kapitalla
yönəldilmiş investisiyalar***

	Daxili investisiya		Xarici investisiya	
	mln.man.	əvvəlki ilə nisbətən faizlə	mln.man.	əvvəlki ilə nisbətən faizlə
2000 – cəmi	460,3	116,5	507,5	95,2
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	283,8	117,4	119,7	88,2
- qeyri-dövlət	176,5	115,0	387,8	97,5
2003 - cəmi	938,2	171,8	2848,0	182,5
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	501,1	22,2 d.	58,9	34,6
- qeyri-dövlət	437,2	135,3	2789,1	2,0 d.
2005 - cəmi	2104,9	159,0	3665,0	101,8
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	795,3	2,0 d.	140,8	2,4 d.
- qeyri-dövlət	1309,6	141,3	3524,2	99,5
2008 - cəmi	7702,2	164,8	2242,0	78,0
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	5720,4	159,0	233,5	101,7
- qeyri-dövlət	1981,8	184,2	2008,5	76,0
2009 - cəmi	6079,9	82,9	1645,0	77,1
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	4220,0	77,5	329,0	147,9
- qeyri-dövlət	1859,9	98,6	1316,0	68,8
2010 - cəmi	7499,2	116,6	2406,5	138,3
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	5575,1	124,9	425,8	122,4
- qeyri-dövlət	1924,1	97,8	1980,7	142,2
2011 - cəmi	10199,0	134,0	2600,1	106,4
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	7315,6	129,3	609,3	141,0
- qeyri-dövlət	2883,4	147,6	1990,8	99,0
2012 - cəmi	12148,4	117,3	3258,9	123,4
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	8842,3	119,0	578,3	93,5
- qeyri-dövlət	3306,1	112,9	2680,6	132,6
2013 - cəmi	13178,9	107,8	4671,9	142,4
<i>onlardan:</i>				
- dövlət	10037,5	112,8	609,9	104,8
- qeyri-dövlət	3141,3	94,4	4062,0	150,5

* Azərbaycanın tikinti. Bakı, 2004

FƏSİL 2. AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATINDA İNVESTİSİYALARIN HƏCMİ VƏ DİNAMİKASI

2.1. İqtisadiyyatda investisiyaların həcmi, dinamikası və quruluşu

Bazar iqtisadiyyatının tələblərinə müvafiq ölkə iqtisadiyyatında böyük həcmdə tikinti və yenidənqurma işlərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Sovetlər dövründə yaradılmış və bir çox hallarda ömür müddətini başa vurmuş avadanlıqları təzələmək, dağılmış iqtisadiyyatı bərpa etmək, yeni iqtisadi əlaqələr yaratmaq heç şübhəsiz külli məbləğdə vəsait tələb edirdi. 90-cı illərin əvvəlində investisiya fəallığı çox aşağı düşmüş, əsas kapitala investisiya qoyuluşu xeyli zəifləmişdir.

Ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərpa olunması, dünyanın nüfuzlu xarici şirkətləri ilə «Əsrin müqaviləsi»nin imzalanması investisiya fəaliyyətinin dirçəlməsinə, imkanların xeyli genişlənməsinə şərait yaratmış oldu. Artıq 1997-ci ildə Azərbaycan MDB ölkələri içərisində əsas kapitala investisiyaya görə birinci olaraq 1990-cı ilin səviyyəsinə çatmışdır. Sonrakı illərdə Azərbaycanda əsas kapitala investisiya qoyuluşları ilbəil artmaqda davam etmişdir. Artıq 2006-cı ildə 1995-ci ilə nisbətən istehsal və xidmət sahələrinə kapital qoyuluşu 25,5 dəfə çox olmuşdur.

2000-2013-cü illər ərzində bütün mülkiyyət formalarından olan müəssisə və təşkilatlar tərəfindən istehsal və xidmət sahələrin inkişafı üçün əsas kapitala 101,8 mlrd.manat vəsait yönəldilmişdir.

İstifadə edilmiş vəsaitin 52,2 mlrd.manatı (51,2%) dövlət mülkiyyətində olan təşkilatlara, 49,6 milyard manatı (48,8%) isə qeyri-dövlət mülkiyyətində olan təşkilatlara məxsus olmuşdur.

Bu illərdə əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitin orta illik həcmi 9,3 mlrd.manat təşkil etmişdir. Ölkədə məhsul istehsalı obyektlərinin tikintisinə

55,5 milyard manat və ya ümumi vəsaitin 54,5%-i xidmət sahələri üzrə obyektlərin tikintisinə 46,3 mlrd.man. və ya ümumi vəsaitin 45,5%-ə qədər investisiya sərflənməklə yeni istehsal güclərinin işə salınması təmin edilmişdir.

2003-2013-cü illərdə əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi vəsaitin 33,1 mlrd.manatını (32,5%) xarici mənbələrdən 68,7 mlrd.manatını isə (67,5%) daxili mənbələrdən yönəldilmiş vəsait təşkil etmişdir. Bu illər ərzində əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın 37,1 mlrd.manatı (36,5%) neft sektorunun, 64,7 mlrd.manatı (63,5%) isə qeyri-neft sektorunun inkişafına sərflənmişdir.

Həmin illər ərzində ümumi sahəsi 19,5 mln.m² olan 176,1 min yeni mənzil tikilib istifadəyə verilmiş, onlardan 6,4 mln.m² (32,8%) kənd yerlərində inşa edilmişdir. Əhəlinin öz şəxsi vəsaiti hesabına istifadəyə verilmiş fərdi yaşayış evləri 12,9 mln.m² (66,1%) təşkil etmişdir.

Cədvəl 3

2000-2013-cü illərdə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların tərkibi¹

İllər	Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar		O cümlədən			
			istehsal təyinatlı obyektlərə		xidmət sahələri obyektlərinə	
	cəmi mln.man.	əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	cəmi mln.man.	əvvəlki ilə nisbətən, %-lə	cəmi mln.man.	əvvəlki ilə nisbətən, %-lə
2000	967,8	104,2	680,0	-	287,8	-
2003	3786,4	179,7	3057,6	180,9	728,8	175,0
2005	5769,9	117,2	4262,8	107,3	1507,1	158,7
2008	9944,2	131,8	4652,0	95,2	5292,2	199,0
2010	9905,7	121,2	4821,0	129,4	5084,6	114,3
2011	12799,1	127,3	6033,0	123,3	6766,1	131,1
2012	15407,3	118,5	7187,8	117,3	8219,5	119,6
2013	17850,8	115,1	8781,6	121,4	9069,2	109,6

1. Azərbaycanca tikinti. Bakı, 2014

Qeyd etmək lazımdır ki, daxili investisiyalarla yanaşı, istehsal və xidmət sahələrinə ilbəl daha çox xarici investisiyalar da cəlb olunur. Bunun üçün ölkədə kifayət qədər əlverişli şərait yaradılmışdır. Onlar yüksək gəlirli sahələrdə, əsasən neft-qaz, qara və əlvan metallurgiya, yeyinti və tikintimaterialları sənayesində, kimya məmulatları müəssisələri, telekommunikasiya və nəqliyyat sektorunda işləyirlər. Xarici investitorlar üçün investisiyalardan əldə edilən mənfəətin xaricə köçürülməsi qanunvericiliklə liberallaşdırılmışdır ki, bu da onlar üçün stimullaşdırıcı rol oynayır. Neft-qaz sektorunda xarici investitorlar üçün əhəmiyyətli vergi güzəştləri də müəyyən olunmuşdur.

Cədvəl 4

Əsas kapitala yönəldilmiş daxili və xarici investisiyalar ¹

İllər	Cəmi mln.man.	o cümlədən			
		daxili investisiyalar		xarici investisiyalar	
		mln.man.	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, %-lə	mln.man.	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, %-lə
2000	967,8	460,3	47,6	507,5	52,4
2003	3786,4	938,3	24,8	2848,1	75,2
2005	5769,9	2104,9	36,5	3665,0	63,5
2008	9944,2	7702,2	77,5	2242,0	22,5
2010	9905,7	7499,2	75,7	2406,5	24,3
2011	12799,1	10199,0	79,7	2600,1	20,3
2012	15407,3	12148,4	78,8	3258,9	21,2
2013	17850,8	13178,9	73,8	4671,9	26,2

1. Statistika Komitəsi. Azərbaycanada tikinti. Bakı, 2014

Məlumatlardan görüldüyü kimi daxili investisiyaların xüsusi çəkisi ilbəl artmaqdadır. Bu da dövlətin və yerli iş adamlarının iqtisadi imkanlarının artmasına əyani sübutdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, dövlət investisiyaları özəl investisiyalarla müqayisədə daha sürətlə artmışdır. Dövlət vəsaiti hesabına sosial proqramlar və iqtisadiyyatın mühüm obyektləri

maliyyələşdirilir. Belə obyektlərdən yanacaq-energetika sahələri obyektlərini, nəqliyyat sektorunu, avtomobil yollarını və digər sosial obyektləri göstərmək olar. Respublikada investisiya fəaliyyətinin tərkib hissəsi olan inşaat bazarında da iri miqyaslı tədbirlər həyata keçirilir. Ölkə başçısının qeyd etdiyi kimi, bu sahədə xeyli iş görülmüşdür. Biz sementə olan tələbatımızı tam şəkildə təmin etmişik. Eyni zamanda sement istehsalında əlavə həcmələr var ki, onların hesabına xaricə ixrac imkanlarımız olacaqdır. Digər inşaat materialları üzrə də belə yanaşma mümkündür. Çünki ölkəmizdə kifayət qədər xammal və sənaye potensialımız vardır. Onların hesabına həm öz tələblərimizi ödəyər, həm də xaricə ixrac edə bilərik. Burada alüminium, poladtökmə, metallurgiyanın digər məhsulları nəzərdə tutulur.

Ölkədə tikinti işlərinin tədricən təmərküzləşməsi proses gedir, iri birlik və şirkətlər inşaat bazarının və inşaat materialları ehtiyatlarının əsas hissəsinə nəzarət edir, böyük investisiya layihələrinin reallaşdırılması üçün xüsusi konsorsiumlar yaradılır.

İnvestisiyaların texnoloji quruluşunda da müsbət dəyişikliklər baş verir, maşın və avadanlıqların xüsusi çəkisi tədricən artır, əsas fondların istifadəyə verilmə əmsali yüksəlir. Sifarişçi və podratçı təşkilatlar arasında qarşılıqlı hesablaşmanın müxtəlif formaları tətbiq olunur, başa çatmamış tikintilərin həcmi azalır.

Hazırda dövlət siyasəti iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişafının təmin edilməsinə, o cümlədən yüksək texnologiyalar əsasında sənayenin dinamik inkişafına və şaxələndirilməsinə yönəldilmişdir. Uğurla həyata keçirilən bu siyasətin nəticəsi olaraq son illərdə Azərbaycanda regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramları çərçivəsində müxtəlif təyinatlı yüzlərlə sənaye müəssisəsi tikilib istifadəyə verilmiş, minlərlə yeni iş yeri yaradılmışdır. Ölkədə rəqabətə davamlı sənaye məhsulları istehsalını daha da artırmaq məqsədilə hazırda sənaye parklarının yaradılması istiqamətində işlər aparılır.

Regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsində və yerli ehtiyatlardan səmərəli istifadə etməklə sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsində bir istiqamət də ölkənin ayrı-ayrı şəhərlərində sənaye məhəllələrinin yaradılmasıdır. Sənaye məhəllələri istehsal prosesinin təşkilində infrastruktur xərclərinin azaldılması, kooperatiya əlaqələrinin gücləndirilməsi, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı və digər məsələlərin həlli baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Ölkə başçısının müvafiq fərmanları ilə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətli inkişafına dair proqramlarının uğurla yerinə yetirilməsi üçün tikinti kompleksində yenidənqurma işlərinin coğrafiyası və tərikbi əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Regionların mövcud potensialından və təbii ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməklə əhalinin faydalı məşğulluğuna və yoxsulluğun səviyyəsinin aşağı salınmasına nail olmaq məqsədilə qeyri-neft sektorunda həm özəl, həm də dövlət investisiyaları hesabına tikinti və yenidənqurma işləri genişləndirilmişdir.

Əsas diqqət mərkəzlərindən olan məsələlərdən biri investisiyaların regionlara yol açmasıdır. Regional inkişafa yönəldilmiş investisiyalar və onlardan istifadənin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəlməsi ilə bağlı məsələlər indi daha əhəmiyyətlidir.

İqtisadi rayonlar üzrə məhsul istehsalı və xidmət sahələri obyektlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyalar ildən-ilə artmaqda davam edir. Bunu aşağıdakı cədvəlin məlumatlarından görmək olar.

Cədvəl 5

İqtisadi rayonlar üzrə yönəldilmiş investisiyalar

İqtisadi rayonlar	2011	2012	2013
Bakı şəhəri – cəmi mln.man.	8386,0	9502,4	10744,1
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	4387,6	5225,6	6517,9
Abşeron iqtisadi rayonu – cəmi	251,2	365,7	581,5
<i>o cümlədən:</i>			

- istehsal sahələrinə	160,3	181,9	347,3
Gəncə-Qazax - cəmi	724,2	771,9	946,6
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	429,2	45,4	469,6
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu – cəmi	380,9	733,7	653,8
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	91,1	171,1	78,4
Lənkəran iqtisadi rayonu – cəmi	202,0	224,1	286,4
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	24,1	43,2	46,8
Quba-Xaçmaz - cəmi	706,9	622,2	487,8
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	220,7	303,2	222,1
Aran iqtisadi rayonu – cəmi	1089,9	1219,6	1498,2
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	414,5	335,2	361,4
Yuxarı Qarabağ - cəmi	49,4	71,4	57,1
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	16,1	20,3	10,2
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu – cəmi	0,2	0,6	0,2
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	-	-	-
Dağlıq Qarabağ - cəmi	143,6	1665,5	152,5
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	27,4	12,6	9,6
Naxçıvan iqtisadi rayonu – cəmi	815,5	982,2	1007,8
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	259,3	402,0	399,7
Respublika üzrə cəmi	12749,8	14659,3	16416,0
<i>o cümlədən:</i>			
- istehsal sahələrinə	5630,3	6740,5	8040,0
Bunlardan: regionlar üzrə	4363,8	5156,9	5671,9

Regionlarda əsas kapitalın inkişafına qoyulan investisiyaların xüsusi çəkisi 2003-cü ildəki 6,1 faizdən 2013-cü ildə 34,6 faizə qaldırılmışdır. Minlərlə yeni obyektlər istifadəyə verilmiş, 100 minlərlə yeni daimi iş yerləri açılmışdır.

Təkcə 2013-cü ildə regionlar üzrə – Şərur rayonunda Arpaçay su elektrik stansiyası, Sumqayıt şəhərində «Gilan» tekstil parkı, Polad boru zavodu, «Sağlam qida» Aqrar Sənaye Kompleksi, Şirvan şəhərində «Cənub» elektrik

stansiyası, Olimpiya İdman Kompleksi, Şirvan-Muğan qrup su kəməri, Abşeron rayonunda birdəfəlik plastik qablar istehsalı, «Milla» süd məhsulları və dondurma istehsalı zavodları, Ağcabədi rayonunda «Aqat-Aqro» heyvandarlıq kompleksi, Mərkəzi xəstəxana, Ağstafa rayonunda Peynibol və Atıcılıq mərkəzi, Astara rayonunda Boks mərkəzi, Balakən rayonunda Soyuducu ambar kompleksi, Cəlilabad rayonunda Mərkəzi Xəstəxana, Gədəbəy rayonunda qızıl emalı zavodu, Aşıq musiqi mərkəzi, Soyuducu ambar kompleksi, Qazax rayonunda Sement zavodu, Qəbələ rayonunda üzüm emalı zavodu, heyvandarlıq-südcülük kompleksi, aqrar sənaye kompleksi, «Qafqaz Karvansaray» otel kompleksi, Qobustan rayonunda İdman Kompleksi, Quba rayonunda Milli Qolf Klubu, «Rixos Quba Azerbaijan» oteli, Qusar rayonunda «Şahdağ» və «Pik-Palas» otelləri, Hacıqabul rayonunda Seramik plitələri istehsalı zavodu, Xaçmaz, Qax, Saatlı rayonlarında Olimpiya İdman Kompleksləri, İsmayıllı rayonunda tikiş fabriki və digər çoxsaylı obyektlər tikilib istifadəyə verilmişdir.

Ölkənin müxtəlif bölgələrində 195 km avtomobil yolları, 322,0 poqon metr körpülər, 7,6 min nömrəlik avtomat telefn stansiyaları, 1124,5 km-lik Fiber-optik magistral kabel xətti və digər obyektlər istismara verilmişdir.

Son illərdə həyata keçirilən iri miqyaslı tədbirlər ölkəmizdə enerji təhlükəsizliyini təmin etmişdir. Bu məqsədlə neft-qaz layihələrinin reallaşdırılması ilə yanaşı, bir neçə yeni elektrik stansiyaları tikilib istifadəyə verilmişdir. Yeni texnologiyalara əsaslanan bu stansiyalarda enerji daşıyıcılarına xeyli qənaət edilir. Hazırda bütün elektrik stansiyaları mazut rejimindən qaz rejiminə keçirilmişdir.

Respublikada elektroenergetikanın inkişafı da diqqətəlayiqdir. Cənubi Qafqazda ən iri enerji obyekti olan Azərbaycan istilik elektrik stansiyasının beşinci bloku əsaslı təmir olunmuş və bunun sayəsində onu gücü 160 meqavat artırılmışdır. Sonrakı illərdə Bakı modul elektrik stansiyası, 506 meqavatlıq Sumqayıt buxar qaz qurğusunun tikintisi başa çatdırılmışdır. Səngəçaldə 300

meqavatlıq modul tipli elektrik stansiyası, «Şimal» istilik elektrik stansiyasında 400 meqavatlıq buxar-qaz qurğusu, Azərbaycan istilik elektrik stansiyasında 7 blokun yenidən qurulması işlərinə başlanılmışdır.

Azərbaycan hökuməti biznes qurumları ilə partnyorluq əsasında sənayenin emal sektorunda yeni məhsulların istehsalı üçün əməli tədbirlər həyata keçirir. Xarici ticarətin inkişafı üzrə Yaponiya hökumətinin maliyyə yardımını ilə «Azərkimyamaş» səhmdar cəmiyyətinin zavodlarının və elmi-tədqiqat institutlarının məhsullarına İSO 900-1001 beynəlxalq sertifikatın verilməsi üzrə işlər həyata keçirilmişdir. Respublikanın elektrotexnika məhsullarına daxili tələbatı ödəmək və ixrac məhsulları buraxmaq məqsədilə zavodlarda xarici firmaların cəlb olunması əsasında yenidənqurma işləri aparılmışdır.

Respublikanın minik və yük avtomobillərinə olan tələbatını ödəmək məqsədilə Gəncə şəhərində tikilən avtomobil zavodu işə salınmışdır. Şamaxıda avtomobil zavodu, Mingəçevirdə «LAZER» markalı fərdi komputer və digər yüksək texnologiyalı avadanlıqlar istehsalına başlanılmışdır.

2.2. İntestisiyaların səmərəliliyi və onun qiymətləndirilməsi

İntestisiya fəaliyyətinin əsas şərtlərindən biri investisiyaların səmərəliliyi və onun artırılması yoludur. Təcrübədə real investisiyaların səmərəliliyi xərc və gəlirin müqayisəsi əsasında müəyyən edilir. Kəmiyyət baxımından qiymətləndirməyə görə yaxın keçmişə qədər, makrosəviyyədə xərclərə görə səmərəlilik əsas götürülərək, müqayisə nəticəsində əlverişli layihə məhsul vahidinə düşən maya dəyərinə görə seçilirdi. Bu halda müqayisəli səmərə və kapital qoyuluşunun geri qayıtma müddəti belə müəyyənləşirdi:

$$S = \frac{Md_1 - Md_0}{K_i} \quad \text{bu halda}$$

S – səmərəlilik səviyyəsini;

Md_1, Md_0 - müvafiq olaraq məhsul vahidinin sonrakı və əvvəlki maya dəyərini;

K_1 – tövsiyə edilən variant üzrə kapital qoyuluşunu göstərir.

Bunlara müvafiq olaraq, kapital qoyuluşunun geri qayıtma müddəti də hesablanırdı:

$$T = \frac{K_1}{Md_1 - Md_0}$$

Əgər bu halda $S \geq \varepsilon_n$ olarsa, onda tövsiyə edilən layihənin reallaşdırılması məqsədəuyğun hesab edilir. Burada ε_n – normativ səmərəlilik əmsalı olub mikro və makro səviyyədə elmi-tədqiqat normativ institutlar tərəfindən tövsiyə edilir.

Müqayisəli səmərəlilikdən istifadə etməklə investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi və əlverişli layihənin tövsiyə edilməsi eyni zamanda minimum xərc məbləğinə görə də müəyyən edilə bilər.

Bu halda

$$X_i = Md_i + \varepsilon_n \cdot K_i \rightarrow \min, \text{ burada}$$

X_i – variant üzrə xərcin məbləği;

Md_i – variant üzrə məhsulun maya dəyəri;

K_i – variant üzrə kapital qoyuluşu məbləği;

ε_n - normativ səmərəlilik əmsalidir.

Bu üsulun çatışmayan cəhəti odur ki, bu halda layihə üzrə gəlirin səviyyəsi müəyyən edilmir ki, bu da heç şübhəsiz investor üçün əsas şərtlərdəndir. Eyni zamanda bu üsuldan məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına hesablanmış layihələrin qiymətləndirilməsində istifadə edilə bilməz. Ona görə ki, bu halda yalnız istehsal xərclərinin artacağı labüddür.

İnvestisiyalardan istifadə iqtisadi səmərə ilə yanaşı insanların məşğulluğu, maddi nemət bolluğu, eləcə də bütövlükdə cəmiyyət üzvlərinin rifah halının yaxşılaşdırılmasına səbəb olur. Bununla belə iqtisadi səmərəliliyin yüksəldilməsi hər investor üçün əsas amillərdən hesab edilir. İqtisadi səmərə istifadə olunmuş vəsaitlərdən maksimum fayda görmək, daha çox gəlir götürməkdən ibarətdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik inkişafı, onun dünya təsərrüfat sistemində səmərəli inteqrasiyası infrastruktur və kommunal xidmətlərinin daha da yaxşılaşdırılması əhalinin sosial-rifah halının ildən-ilə yüksəldilməsinə səbəb olmuşdur. Ölkədə qeyri-neft sektorunun sürətli inkişafı bu sahəyə yatırılan investisiyanın artımı hesabına mümkün olmuşdur.

Bunu aşağıdakı cədvəlin məlumatları əyani olaraq göstərir.

İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar *

Göstəricilər	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İnvestisiya qoyuluşları, bütün mənbələr üzrə (cəmi)							
mln.manat	6733,4	13328,0	10475,0	14118,9	17048,8	20250,7	21974,3
mln.dollar	7118,6	16222,0	13033,5	17591,5	21588,9	25777,3	28010,5
Xarici investisiyalar:							
mln.manat	4628,5	5625,3	4395,1	6619,7	6849,8	8102,7	8269,3
mln.dollar	4893,2	6847,4	5468,6	8247,8	8673,9	10314,0	10540,9
Daxili investisiyalar:							
mln.manat	2104,9	7702,7	6079,9	7499,2	10199,0	12148,0	13704,9
mln.dollar	2225,3	9374,8	7564,8	9343,7	12915,0	15463,3	17469,6

Cədvəlin məlumatlarından göründüyü kimi, 2013-cü ildə 2005-ci illə müqayisədə bütövlükdə investisiya qoyuluşları manatla 3,3 dəfə, dollarla 3,9 dəfə artmışdır. Müsbət haldır ki, daxili investisiyaların artım tempi (6,5 dəfə) xarici investisiyaların artım tempindən (1,8 dəfə) xeyli çox olmuşdur. Nəticədə, ümumi daxili məhsul və bununla əlaqədar digər sosial məsələlər xeyli yaxşılaşmışdır. Bunu aşağıdakı məlumatlardan görmək olar.

Əsas sosial-iqtisadi göstəricilər*

Göstəricilər	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ümumi daxili məhsul Cəmi, mln.man.	12522,5	28360,5	40137,2	35601,5	42465,0	52082,0	54743,7	57708,2
Əhalinin hər nəfərinə, man.	1494,3	3296,6	4603,7	4033,2	4753,0	5752,9	5966,1	6207,3
İqtisadiyyatda məşğul olanların orta illik sayı, min nəfər	4062,3	4162,2	4215,5	4271,7	4329,1	4375,2	4445,3	4521,2

* AR Statistika Komitəsi. Bakı, 2014

İqtisadiyyatda məşğul olan işçilərin orta aylıq əmək haqqı, man.	123,6	215,8	274,4	298,0	331,5	364,2	398,4	425,1
Sənaye məhsulları, mln.man.	9308,8	22496,6	28773,3	22563,6	27978,2	35026,9	34565,0	33898,1
Kənd, meşə və balıqçılıq təsərrüfatı məhsulları, mln.man.	1864,8	2946,9	3534,5	3889,2	3962,2	4685,0	5037,1	5446,2
Əsas fondların istifadəyə verilməsi, mln.man.	4780,7	6035,2	8342,4	6032,3	5961,3	10624,1	10194,1	11143,1
Əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlər, mln.man.	5769,9	7471,2	9944,2	7724,9	9905,7	12799,1	15407,3	17850,8
Dövlət büdcəsinin gəlirləri, mln.man.	2055,2	6006,6	10762,7	10325,9	11403,0	15700,7	17281,5	19496,3
Dövlət büdcəsinin xərcləri, mln.man.	2140,7	6086,2	10774,2	10503,9	11765,9	15397,5	17416,5	19143,5
Təyin olunmuş aylıq pensiyanın məbləği, man.	28,5	62,9	95,8	100,4	112,9	145,1	152,0	170,5
Kredit qoyuluşları, mln.man.	1440,9	4681,8	7191,3	8407,5	9163,4	9850,3	12243,7	15422,9
o cümlədən:								
- qısa müddətli	913,2	1649,5	2295,9	2360,0	2567,1	2951,2	3508,3	3335,4
- uzun müddətli	527,7	3032,3	4895,4	6047,5	6596,3	6899,1	8735,4	1287,5

Statistik məlumatlardan göründüyü kimi, son 6-7 il ərzində Respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafında ciddi irəliləyişlər baş vermişdir. Belə ki, iqtisadi inkişafın başlıca göstəricisi olan «ümumi daxili məhsul» 2013-

* AR Statistika Komitəsi

cü ildə 2005-ci ilə nisbətən 4,6 dəfədən çox artmışdır. Bu artım, ilk növbədə əhalinin sosial rifah halının yaxşılaşdırılmasında özünü göstərir. Belə ki, hər ailənin yaşayış səviyyəsinə birbaşa təsir edən işçilərin orta aylıq əmək haqqı müqayisəli qiymətlərlə 2005-ci ildə 123,6 manatdan, 2013-cü ildə 425,1 manata çatmış və ya 3,4 dəfəyədək artmışdır. Eyni zamanda əhaliyə verilən aylıq pensiyaların da orta məbləği 2005-ci ildəki 28,5 manatdan 2013-cü ildə 170,5 manata (6 dəfədən çox) çatdırılmışdır. Belə artımı cədvəldə əks olunmuş bütün göstəricilər üzrə müşahidə etmək olar.

Müsbət hal kimi, qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə iqtisadi inkişaf daha çox qeyri-neft sektorunda əldə edilmiş və bu regionların inkişafı hesabına qazanılmışdır. Bunun üçün 2004-cü ild qəbul olunmuş «Regionların Sosial-iqtisadi inkişafı» Dövlət Proqramının rolu qeyd olunmalıdır. Bu proqram 2004-2008-ci illəri əhatə etməklə, yerlərdə sahibkarlara dövlət hesabına güzəştli kreditlər vermək hesabına icra olunmuşdur. Bundan sonra 2009-2013-cü illəri əhatə edən ikinci Dövlət Proqramı qəbul olunmuşdur ki, bu da müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməkdədir.

Dünyada iqtisadi böhranın davam etdiyi bu illərdə Azərbaycanda dinamik inkişaf müşahidə olunur. Belə ki, 2014-cü ilin statistik məlumatlarına görə ölkəmizdə ümumi daxili məhsul 2,2 faiz, qeyri-neft sektorunda isə 8 faizə qədər artıma nail olunmuşdur.

Ölkəmizdə aparılan iqtisadi islahatlar, xüsusilə regionların inkişafına göstərilən qayğı, yerlərdə daimi iş yerlərinin açılması, bir neçə mühüm iqtisadi və sosial problemlərin həllini mümkün edir. İlk növbədə və bizə görə ən əsası, ölkə ərazisində məhsuldar qüvvələrin və istehsal güclərinin yerləşdirilməsindəki övcud disproporsiyanı tədricən qaydaya salmaq, yerlərdə yeni iş yerləri açmaqla əhali miqrasiyasını tənzimləmək, son illərdə Bakıda müşahidə olunan sıxlığın aradan qaldırılmasına nail olmaq, turizmin inkişafı üçün regionların imkanlarından hərtərəfli istifadə etmək və s. məsələləri tədricən qaydaya salmaqdır.

Son illərdə ölkəmiz beynəlxalq münasibətlərdə də özünü etibarlı tərəfdaş kimi göstərə bilmişdir. Elə bu səbəbdən də, təkcə 2013-cü ildə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına yatırılmış 22 milyard dollar vəsaitin 9 milyard dollara yaxını və ya 40,9 faizi xarici investorlar üçün etibarlı tərəfdaş və cəlbedici ölkədir. Ölkəmizdə aparılan iqtisadi islahatlar, iqtisadi liberallaşma, dünya iqtisadiyyatına müvəffəqiyyətli inteqrasiya beynəlxalq kredit agentliklərinin müəyyən etdikləri reytingin artırılmasına səbəb olmuşdur. Dünya Bankının hesabatlarında biznesin aparılması üçüncü Azərbaycan münasib ölkələrdən sayılır. Ümumdünya Davos İqtisadi Forumunun hesablamalarına görə Azərbaycan iqtisadiyyatı rəqabət qabiliyyətinə görə dünyada 46-cı yerdə, MDB məkanında isə birinci yerdədir. Bu aparılan iqtisadi islahatların məntiqi nəticələrdəndir.

Bu gün Azərbaycan 150-dən çox ölkə ilə ticarət əlaqələri yaratmışdır ki, burada da xarici ticarət dövriyyəsi 40,0 milyard dollar, ticarət saldosu isə müsbət 22,6 milyard dollar təşkil etmişdir.

Azərbaycan bölgədə icra edilmiş və icra ediləcək iri layihələrin – Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, Bakı-Tbilisi-Qars, Bakı-Novorossiysk və nəhayət TANAP layihələrinin təşəbbüskarı və əsas iştirakçısıdır. Bu gün TANAP layihəsi dünyada çox böyük dəstəyə malikdir.

Azərbaycanda bir neçə iri sənaye mərkəzləri yaradılır. Bunlar Gəncədə, Sumqayıtda, Bakının Qaradağ rayonunda və digər bölgələrdə nəzərdə tutulmuşdur. 2014-cü ildə Sumqayıtda ağır maşınqayırma və dəqiq emal mərkəzləri zavodları, Gəncədə alüminium, Naxçıvan və Qaradağda sement zavodları, Balaxanıda bərk məişət tullantılarının çeşidlənməsi və yandırılması zavodları da daxil olmaqla 100-dək sənaye müəssisəsi istifadəyə verilmişdir. Növbəti illərdə ölkəmizdə sənayeləşmə siyasəti çərçivəsində zəruri işlər, o cümlədən yeni neft-qaz və neft-kimya kompleksləri və s. müəssisələrin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Onların bir hissəsi dövlət, böyük hissəsi dövlət böyük hissəsi isə özəl sektor tərəfindən idra edilmiş və ediləcəkdir.

Ölkəmizdə ərzaq təhlükəsizliyi məsələləri də daim diqqət mərkəzində saxlanılır. 2013-cü ildə kənd təsərrüfatı sahəsində artım 5,8 faiz təşkil etmiş, bu sektora güzəştli kreditlərin verilməsi davam etdirilmiş, vergi güzəştləri, müxtəlif subsidiyalar edilmiş, aqrolizinq xidmətlərinin göstərilməsi davam etdirilmişdir.

Hazırda Azərbaycanda melorasiya sahəsində iki nəhəng layihə – Taxtakörpü su anbarı və Şəmkirçay su dəryaçası layihələri icra olunur. Bu obyektlər istifadəyə verildikdən sonra on minlərlə hektar sahələri dövriyyəyə qatılaraq, minlərlə fermer bundan bəhrələnəcəkdir. Bu isə eyni zamanda ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayacaqdır.

İqtisadiyyatın şaxələndiyi və investisiya yatırımlarının ildən-ilə artırıldığı müasir şəraitdə dövlətin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri də ölkə başçısının qeyd etdiyi kimi – maliyyə məsələləri ilə bağlıdır. O qeyd etmişdir: «Azərbaycanda nağdsız ödəmələr çox aşağı səviyyədədir. Bu böyük problemdir. Bu bir tərəfdən bu sistemdə şəffaflığın tam təmin edilməsi üçün bizə imkan vermir, eyni zamanda xoşagəlməz halların mövcudluğunu da şərtləndirir...»¹

Bu sahədə ciddi dönüş yaratmaq üçün, ilk növbədə tikinti, ticarət və nəqliyyat sektorunda hesablaşmaların banklar vasitəsilə, nağdsız formada həyata keçirilməsindən başlamaq məqsədəuyğun olardı.

İnvestisiya yatırımlarının istifadəsində şəffaflığın təmin edilməsi üçün, nazirlik, komitə və iri şirkət rəhbərlərinin ildə bir dəfə Milli Məclis qarşısında yerinə yetirilmiş işlər üzrə hesabat vermələri də yaxşı nəticələrə səbəb olardı.

Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində 2013-cü ildə işsizliyin səviyyəsi 5,2 faiz, yoxsulluğun səviyyəsi isə 6 faiz təşkil etmişdir ki, bu da inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsindədir.

İnvestisiyaların iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasında hökumətin məqsədyönlü tədbirləri də müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Milli iqtisadiyyatın

¹ 2012-ci ilin yekunlarına həsr olunmuş NK-nin iclasında İ.Əliyevin çıxışı

inkışafına yönəldilən investisiyaların sosial-iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi bir neçə göstəricilərin köməyilə həyata keçirilməsi məqsəduyğundur. Burada həm iqtisadi nəzəriyyə, həm də beynəlxalq standartlara müvafiq göstəricilərdən istifadə edilməlidir. Başqa sözlə burada həm mütləq, həm də nisbi (müqaiyəli) göstəricilər sistemi nəzərə alınmalıdır. Mütləq səmərəlilik göstəriciləri investisiyalardan istifadədən əldə edilən bütünlükdə iqtisadi və sosial nəticələri, nisbi göstəricilər isə investisiyanın hər manatının təmin etdiyi nəticəni əks etdirir. Nisbi göstəricilər həm əmsalla, həm də faizlə ifadə oluna bilər.

Səmərəliliyin mütləq göstəricilərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- ümumi daxili məhsulun artımını;
- ümumi milli gəlirin artımını;
- mənfəətin artımını;
- iqtisadiyyatın sahə strukturu və onun əsas sahələrinin illik artımı;
- əhalinin həyat səviyyəsi və məşğulluq.

Bu makroiqtisadi göstəricilərin həcmində və artımında investisiya amilinin təsiri müəyyən edilməlidir.

Səmərəliliyin nisbi göstəricilərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- əsas kapitala investisiyaların iqtisadi səmərəlilik əmsalı və qaytarılma müddəti;

- əmək məhsuldarlığı və onun artım tempi;
- əsas kapitalın mənfəətlik əmsalı norması;
- ümumi daxili məhsula görə fond verimi;
- ümumi daxili məhsulun kapital tutumluğu və material tutumluğu və s.

Bütövlükdə səmərəliliyin nisbi göstəriciləri istifadə olunmuş investisiyaların hər vahidindən cəmiyyətin və təsərrüfat subyektinin yararlanmasını özündə əks etdirir. Ümumi daxili məhsulun artımında kapital və əmək resurslarının rolunu qiymətləndirmək məqsədilə onlara çəkilən xərclərin səmərəliliyi qeyd olunan göstəricilər əsasında müəyyən edilir.

Beynəlxalq standartlara görə mikroəviyyədə investisiyaların iqtisadi səmərəsi investisiya qoyuluşlarının hər bir manatına düşən xalis mənfəətin məbləği ilə ölçülür. Sovetlər dönəmində mikrostrukturлар üzrə iqtisadi səmərəlilik balans mənfəətinin əsasında hesablanırdı. Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hazırlanmış və respublika ərazisində rəsmi dövlət sənədi kimi istifadə edilən «Statistika üzrə əsas metodoloji göstəricilər»də investisiyalardan gəlirin onların ümumi həcminə bölməklə investisiyaların gəlir əmsalının hesablanması nəzərdə tutulur.

Maliyyə aktivlərinə investisiyaların gəlir əmsalı faizin və dividendlərin norması kimi müəyyən edilir.

FƏSİL 3. AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATININ İNVESTİSİYA PROBLEMLƏRİ

3.1. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və investisiya problemləri

İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi prosesi, hələ ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən keçən əsrin 70-80-ci illərindən başlanmışdır. Bu dövrdə sənayenin inkişafına iri həcmli vəsaitlər yönəldilib, bir sıra iri sənaye müəssisələri qurulub, sənayenin diversifikasiyası sürətləndirilib. 1980-ci illərin əvvəllərində keçmiş SSRİ-də məişət kondisionerlərinin 100 faizi, dərinlik nasoslarının 100 faizi, digər neft-mədən avadanlıqlarının 70 faizi, şərab məhsullarının 35%-ə qədəri, elektrik mühərriklərinin 12 faizi, elektrik-qaynaq avadanlıqlarının 10 faizi, məişət soyuducularının 10 faizə qədəri və s. Azərbaycanda istehsal edilirdi.

Azərbaycanda sənayenin yenidən canlanması və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi ümummilli liderin ikinci dəyə hakimiyyətə qayıdışından sonra «Əsrin müqaviləsi» imzalandıqdan sonra başlanmışdır. Sənaye müəssisələrinin özəlləşdirilməsi, bazar iqtisadiyyatı institutlarının yaradılması, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, TRASEKA və digər layihələrin reallaşdırılması əhəmiyyətli istehsal sahələrinin yaradılmasına, əsas qida məhsulları və inşaat materialları ilə özünütəminat məsələləri tam ciddiyyəti ilə qarşıya qoyuldu. Bütün bu yeniliklərin nəticəsi olaraq son 10 ildə sənaye məhsulu 2,7 dəfə, o cümlədən tikinti materialları istehsalı 2,5 dəfə, elektrik avadanlıqları istehsalı 2,1 dəfə, metallurgiya sənayesi 2,2 dəfə, geyim istehsalı 2,5 dəfə və s. artırılmışdır.

Bu gün dünyada və Avropada iqtisadi və maliyyə böhranının davam etdiyi bir vaxtda Azərbaycanda iqtisadi inkişaf davam edir. Bunu cari ilin 9 ayının yekunlarına həsr olunmuş müqavilədə ölkə başçısı, cənab İlham Əliyev bir daha təsdiqləmişdir. O, qeyd etmişdir ki, bu ilin doqquz ayında ümumi

daxili məhsul 2,5 faiz artmış, qeyri-neft sektorunda bu artım 6 faiz səviyyəsində olmuşdur. 3 milyard 600 milyon dollar artaraq, valyuta ehtiyatlarımızı 53 milyard dollara çatdırmışıq. Bu Azərbaycan üçün çox yaxşı göstəricidir.

Ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsinə, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, tarazlı regional və davamlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsi sahəsində dövlətin məqsədyönlü siyasətinə uyğun olaraq «Azərbaycan Respublikası Regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı» qəbul edilmişdir. Dövlət Proqramının tələblərinə uyğun olaraq bütün regionlarda, eləcə də Bakı ətrafı qəsəbələrdə mövcud imkanlardan daha səmərəli istifadə etməklə, qeyri-neft sektorunun inkişafı, kommunal xidmət və digər infrastruktur obyektlərinin, yeni istehsal və emal müəssisələrinin yaradılması mövcud müəssisələrdə istehsal müəssisələrinin genişləndirilməsi, rabitə və informasiya texnologiyalarının tətbiqinin sürətləndirilməsi, sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması, o cümlədən müasir standartlara cavab verən təhsil, elm, səhiyyə, mədəniyyət və idman obyektlərinin inşası, yenidən qurulması, əlillər və şəhid ailələri üçün yaşayış binalarının tikintisi üzrə kompleks tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur.

Ümumilikdə Dövlət Proqramının tədbirlər planı çərçivəsində həyata keçiriləcək işlər üç səviyyədə müəyyənləşdirilmişdir:

- ölkə əhəmiyyətli tədbirlər;
- Bakı ətrafı qəsəbələr üzrə tədbirlər;
- ölkə iqtisadi rayonları üzrə həyata keçiriləcək tədbirlər.

Dövlət Proqramının tədbirlər planı bilavasitə aşağıda qeyd olunan sahələrin inkişafına diqqəti artırmağı nəzərdə tutmuşdur:

- vergi və pul-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsi;
- sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının genişləndirilməsi və artırılması üzrə tədbirlər;

- ekologiya məsələləri və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə tədbirləri;
- yol təsərrüfatı və nəqliyyatın inkişafı tədbirləri;
- yanacaq-energetika sahəsinin inkişafı tədbirləri;
- Rabitə və yüksək texnologiyaların tətbiqinin yaxşılaşdırılması;
- su təchizatı, melorasiya və kanalizasiya xidmətlərinin yaxşılaşdırılması;
- əhalinin təhlükəsizliyi ilə əlaqədar tədbirlər;
- mənzil təsərrüfatı və sosial-müdafiə tədbirləri;
- səhiyyə-mədəniyyət, idman və təhsil müəssisələrinin inşası və yenidən qurulması ilə əlaqədar tədbirlər və s.

Dövlət Proqramının icrası ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması, sahibkarlıq fəaliyyətinin canlandırılması, yeni müəssisələrin və iş yerlərinin yaranması, infraqurucur və kommunal xidmətləri səviyyəsinin yüksəldilməsi və ən başlıcası yoxsulluq həddinin aşağı düşməsi ilə əhalinin rifah halının daha da yaxşılaşdırılmasında müstəsna rol oynamalıdır.

Azərbaycanda yaradılmış əlverişli biznes və investisiya mühiti, zəngin təbii ehtiyatlar, enerji və nəqliyyat infraqurucuru, yüksək ixtisaslı kadrlar, beynəlxalq bazarlara çıxış imkanları və s. bu gün ölkə iqtisadiyyatının və xüsusilə sənaye sahələrinin sürətli inkişafına tam əsas yaradır.

İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, sənayenin modernləşdirilməsi, strukturun təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafı, ölkədə ixrac potensialının artırılması, rəqabətqabiliyyətli istehsal sahələrinin yaradılması, yeni istehsal sahələri üçün ixtisaslı kadr hazırlığı və bu kimi məsələlər Azərbaycan sənayesinin başlıca inkişaf istiqamətlərindəndir.

Dövlət başçısının 2014-cü ili «Sənaye ili» elan etməsi keyfiyyətə yeni mərhələdə Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə yüksəlməsi istiqamətində aparılan məqsədyönlü fəaliyyətinin məntiqi davamıdır. Sənaye ili çərçivəsində ölkədə sənaye potensialının artırılması, təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsi, sənayenin kadr potensialının gücləndirilməsi, normativ

hüquqi baza və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, xarici dövlətlərdən asılılığın minimuma endirilməsi, istehsal etdiyimiz məhsulların rəqabətə davamlılığın artırılması və ixrac imkanlarının gücləndirilməsi başlıca məsələlərdəndir.

Ölkə başçısının qeyd etdiyi kimi, «... bu il ölkəmizin gələcək inkişaf dinamikasını müəyyən edən sənaye sahəsinə daha böyük diqqət yetiriləcək, texnoparklar, yeni sənaye müəssisələri, ixrac yönümlü sənaye məhsullarının istehsalı, emal müəssisələrinin, böyük sənaye komplekslərinin yaranması – bütün bu işlər ölkəmizin gələcək inkişafını təmin edəcək, neft-qaz amilindən asılılığı daha da azaldacaq və ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı şəkildə inkişafını müəyyən edəcəkdir».

Bu gün ölkədə sənayeləşmənin reallaşması məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilir. Onlardan biri də sənaye parklarının yaradılması, regionlarda sənaye potensialının gücləndirilməsidir. Bu baxımdan Sumqayıtın müasir sənaye mərkəzinə çevrilməsi olduqca vacibdir. Burada yaradılan və tikilməkdə olan, tikiləcək sənaye müəssisələri Azərbaycanda sənayeləşmə proqramının icrası üçün vacib rol oynayacaqdır. Artıq Sumqayıtda böyük texnologiya parkı yaradılıb, onlarla müasir müəssisə fəaliyyət göstərir. Növbəti illərdə Sumqayıtda yeni kimya müəssisələrindən ibarət sənaye şəhərciyinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Burada həm dövlət, həm də özəl sektorun iştirakı ilə böyük müəssisələr, eyni zamanda, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün müvafiq şərait yaradılacaqdır. Ölkə başçısının sərəncamı ilə «Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında» hələ 2011-ci ilin dekabrında müvafiq sənəd qəbul edilmişdir. Həmin sənədə görə ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit şərait yaradılması, bu sahədə sahibkarlığın dəstəklənməsi, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi, əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğun artırılması məqsədi əsas götürülmüşdür.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində neft-kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalı və emalı müəssisələri yaradılmalıdır. Sumqayıtda Kimya Sənayesi və Yüksək Texnologiyalar parklarının yaxın və uzunmüddətli perspektivdə inkişafını stimullaşdırmaq üçün ölkənin vergi qanunvericiliyində sənaye və texnologiyalar parkında çalışan fiziki və hüquqi şəxslərə, eləcə də parkların idarəedici təşkilat və operatorlarına gəlir, mənfəət, ƏDV, əmlak və torpaq vergiləri üzrə 7 illik güzəştlər nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının sosial zonasında 16 mərtəbəli inzibati binanın inşası davam etdirilməklə, Peşə tədris Mərkəzi və 3 emalatxananın tikintisinə də başlanacaqdır.

2009-cu ildən fəaliyyət göstərən Sumqayıt Texnologiyalar Parkı da Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda xüsusi yer tutur. 250 hektar ərazisi olan və tərkibində 17 zavodu birləşdirən texnoparkda 4500-dən çox işçi çalışır. Yaxın vaxtlarda burada müəssisələrin sayını 30-a çatdırmaq nəzərdə tutulmuşdur.

Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə texnologiya parkları ilə yanaşı, sənaye klasterlərinin yaradılmasının vacibliyini göstərərək demişdir: «Bu, dünyada uğur gətirən bir təcrübədir. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu vardır. Bütün məhsulun tsikli bir yerdə cəmləşməlidir – xüsusilə bu layihənin icrası nəticəsində poladtökmə, metallurgiya kombinatının, alüminium sənayesinin inkişafı sahəsində biz bütün bu zənciri – istehsal, emal, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını təmin etməliyik ki, Azərbaycanda son məhsul buraxılsın».

Azərbaycanda son illər klasterlərin yaradılması ən çox müzakirə olunan məsələlərdəndir. Yəni ölkə sənayesində klasterlərin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi təxirə salınmamalıdır. Klaster həm onu əhatə edən sahələrin bir-biri ilə əlaqələrini möhkəmləndirir, həm də həmin sahələrin inkişafına təkan verir. Klaster müəyyən bir coğrafi ərazidə yerləşən, tamamlayıcı, ortaq xüsusiyyətlərə malik müəssisələrin və əlaqəli institutların toplusudur. Daha

dəqiq olaraq son məhsul istehsal edən müəssisələr, təchizatçı firmalar, əlaqədar xidmət sahələri, elmi-tədqiqat institutları və digər qurumlar adətən klasteri təşkil edən əsas subyektlər hesab olunur.

Son illərdə Sumqayıt Kimya Sənaye və Sumqayıt Texnologiyalar parkları ilə yanaşı bir sıra iri sənaye müəssisələri – Gəmiqayıрма zavodu, Naxçıvan avtomobil zavodu, bərk məişət tullantılarının yandırılması zavodu, Qaradağ metal konstruksiyalar zavodu, Gədəbəy qızıl-mis emalı, Gəncə alüminium, Mingəçevir elektron avdanlıqlar zavodları, Qaradağ sement zavodunun yeni istehsal xətti, «Azbentonit» müəssisəsi, Qəbələ piano, «M-line», AZMDF, EMBAWOOD mebel fabrikləri və digər müəssisələr istifadəyə verilmişdir ki, bu da iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə əyani sübutdur.

Sənayenin inkişafında mühüm məqamlardan biri də ölkədə müasir nəqliyyat infrastrukturunun yaradılmasıdır. Ötən 10 il ərzində Azərbaycanda 7 aeroport tikilib və yenidən qurulub, 10 min kilometrə yaxın avtomobil yolu inşa olunub, Şərqi-Qərbi, Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri üzrə avtomobil və dəmir yollarının tikintisi və yenidən qurulması, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun Xəzər sahilində ən iri dəniz limanının inşası layihələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dünyanın nəhəng enerji layihələrindən olan «Şahdəniz-2», TANAP və TAP layihələrinin reallaşdırılması, uzunmüddətli perspektivdə ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə sənayenin inkişafına öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Artıq Azərbaycan kosmik sənayeyə malik ölkələr sırasına daxil olub. İndi bizim öz peykimiz vardır. Həmçinin ölkəmizlə ilk dəfə olaraq müdafiə, kosmik və alternativ enerji sənaye sahələri yaradılıb.

Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Sənayesi Nazirliyi müəssisələrinin elm tutumlu texnologiyalar əsasında inkişafı dövlətin yüksək prioritetlərindən biridir və müdafiə sənayesi kompleksi qarşısında qoyulmuş məsələlərin reallaşdırılmasında səmərəli iştirak edə bilən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin yen nəslinin hazırlanmasını tələb edir.

Müdafifə sənayesi kompleksinin inkişaf səviyyəsi ölkənin milli təhlükəsizliyinin təminatçısı olmaqla bərabər iqtisadiyyatın maşınqayırma, cihazqayırma, nəqliyyat, rabitə, yanacaq-enerji kompleksi kimi vacib sahələrində də elmi-texniki tərəqqinin səviyyəsini müəyyənləşdirir.

Sənayenin dinamik inkişafı sözügedən sahədə məhsul istehsalına da öz müsbət təsirini göstərmiş. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına görə 2014-cü ilin on ayında ölkə iqtisadiyyatında 49,2 mlrd.manatlıq ümumi daxili məhsul (ÜDM) istehsal edilib ki, bu da keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2,8 faiz çoxdur. ÜDM-in 61,1 faizi istehsal sahələrində, o cümlədən 43,6 faizi sənayenin payına düşür. Ümumi sənaye məhsulunun 80,6 faizi özəl bölmədə istehsal olunub.

Qloballaşmanın indiki mərhələsində, hökumətin iqtisadiyyatı necə idarə etməsindən çox şey asılıdır. Davamlı inkişafın təmin edilməsinin əsas şərtlərindən biri, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, müasir texnologiyaların tətbiq olunması, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə nail olmaqdır. Bəzi ölkələr qloballaşma prosesinə biganə yanaşır, belə təsəvvür yaranır ki, bu əsasən Birləşmiş Ştatlar və Avropa dövlətlərinə aid olan məsələdir. Lakin təcrübə göstərir ki, müasir texnologiyaların tətbiqinə, iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına, müxtəlif sahələrdə dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmasına ciddi yanaşan hökumətlər daha böyük tərəqqiyə malik olurlar. Beləliklə, inkişafın indiki mərhələsində əsas vəzifə ölkənin sənayeləşdirilməsinin keyfiyyətə yeni mərhələsinə keçidi təmin etmək, rəqabətqabiliyyətli, innovasiya təyinatlı, bazar tələblərinə tam və vaxtında cavab verə bilən, dövlətin müdaxiləsi olmadan inkişaf edə bilən iqtisadiyyatın formalaşması üçün şərait yaratmaqdır.

Araşdırmalar göstərir ki, XXI əsrdə Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi, sənaye sahələrinin elm və texnologiyalar əsasında inkişafı, prioritet sahələr olan yanacaq-enerji kompleksi ilə yanaşı, itehlak malları istehsalını, kimya və maşınqayırma sənayesini, yeni tikinti materiallarının

istehsalını, innovasiya-kommunikasiya sistemlərini, biotexnologiyaları, təbii sərvətlərdən istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, tibbi və sosial-mədəni inkişafı əldə edəcəkdir. Bütün bu tədbirlər kifayət qədər investisiya qoyuluşları tələb edir ki, bu da ildən-ilə artmaqda davam edir. İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar aşağıdakı cədvəldə verilmişdir:

Cədvəl 8

İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar*

	İLLƏR				
	2005	2010	2011	2012	2013
İnvestisiya qoyuluşları (bütün mənbələrdən) mln.man.	6733,4	14118,9	17048,8	20250,7	21974,2
onlardan:					
- xarici investisiyalar, faizlə	4628,5 68,7	6619,7 46,9	6949,8 40,2	8102,7 40,0	8269,3 37,6
- daxili investisiyalar, faizlə	2104,9 31,3	7499,2 53,1	10199,0 59,8	12148,0 60,0	13704,9 62,4

* Azərbaycanın Statistik göstəriciləri. Bakı, 2014

Cədvəl 9

Əsas sosial-iqtisadi göstəricilər*

	İLLƏR				
	2005	2010	2011	2012	2013
1. Ümumi daxili məhsul					
- cəmi, mln.man.	12522,5	42465,0	52082,0	54743,7	57708,2
- əhalinin hər nəfərinə, man.	1494,3	4753	5752,9	5966,1	6207,3
Sənaye məhsulu, mln.man.	9308,8	27978,2	35026,9	34565,0	33898,1
Əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitlər, mln.man.	5769,9	9705,7	12799,1	15407,3	17850,8
Əsas fondların istifadəyə verilməsi, mln.man.	4780,7	5961,3	10624,1	10194,1	11143,1
Dövlət büdcəsinin gəlirləri, mln.man.	2055,2	11403,0	15700,7	17281,5	19496,3
Kredit qoyuluşları (ilin sonuna) mln.man.	1440,9	9163,4	9850,3	12243,7	15422,9
o cümlədən					
uzun müddətli	527,7	6596,3	6899,1	8735,4	12087,5

* Azərbaycanın Statistik göstəriciləri. Bakı, 2014

Ölkə iqtisadiyyatının şaxələnməsinə, qeyri-neft sektorunun inkişafına göstərilən dövlət dəstəyi tədbirləri davam etməkdədir. Dövlət büdcəsindən bu məqsədlər üçün kifayət qədər vəsait ayrılır. Kənd əməkçilərinə, fermerlərə və sahibkarlara göstərilən qayğının təzahürü olaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılara, əkin sahələrinin becərilməsində istifadə olunan mineral gübrələrin satışına buğda istehsalçılara, yanacaq materiallarına büdcədən subsidiyalar davam etdirilir.

2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramının icrası üçün ildə 100,0 mln.manatdan artıq vəsait istifadə olunur. Sahibkarlara güzəştli kreditlərin verilməsi üçün dövlət büdcəsindən ildə 150-200 mln.manat vəsait ayrılır ki, bu da sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına yardım edir.

3.2. İnvestisiyaların maliyyələşdirilməsinin alternativ yolları

İnvestisiya fəaliyyətinin canlandırılmasında bir sıra iqtisadi mexanizmlər mövcuddur ki, onların xidmətindən istifadə etməklə bu fəaliyyəti tənzimləmək mümkündür. Belə vasitələrdən amortizasiya ayırmalarını, lizinq xidmətini, vergi, pul-kredit və qiymət siyasətini və s. göstərmək olar. Mülkiyyətin dövlətə məxsus olduğu inzibati amirlik sistemində amortizasiya ayırmaları xərc maddəsi kimi qəbul edilməklə, bütövlükdə dövlətin sərəncamında idi. Vahid amortizasiya fondu yaradılmaqla dövlət ona investisiyanın maliyyələşmə mənbəyi kimi baxırdı. Bu fonda toplanmış vəsait əsas fondların alınması, bərpası və yeniləşdirilməsinə istifadə edilirdi. Bu halda həmin avadanlıqların müəssisə üçün sərfəli olub-olmaması, müasir tələblərə cavab verməsi məsələlərinə fikir verilmirdi. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra bir sıra iqtisadi qanunlar qəbul olunmuşdur ki, həmin qanunların tələbi ilə amortizasiya ayırmaları investisiyanın maliyyələşmə mənbəyi kimi nəzərdə tutulmuşdur. 1995-ci ildə qəbul edilmiş «Azərbaycanda investisiya fəaliyyəti haqqında» qanunun 9-cu maddəsində «amortizasiya ayırmaları» investisiya mənbəyi, 11-ci maddəsində isə «amortizasiya siyasəti» investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənmə vasitəsi kimi göstərilmişdir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə əsas fondların aktiv hissəsi üçün sürətli amortizasiya həyata keçirilir ki, bu da elmi-texniki tərəqqinin inkişafı, əsas fondların sürətlə təzələnməsini təmin etmiş olur. Bu isə öz növbəsində maddi istehsal sahələrində məhsul istehsalının artırılması deməkdir. Əsas fondların tərkibində aktiv fondların (bilavasitə məhsul istehsalında iştirak edən) xüsusi çəkisi nə qədər yüksək olarsa, iqtisadi inkişaf bir o qədər yaxşı olar. Aktiv fondlara maşın və avadanlıqlar, qurğular, istehsal prosesində bilavasitə iştirak edən istehsal vasitələri aiddir. Aktiv fondlar əməyin fondla silahlanma səviyyəsinə birbaşa təsir etməklə, fond verimi, əmək məhsuldarlığı, məhsul istehsalı və digər iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılmasına xidmət etmiş olur.

Elə buna görə də, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün sahibkarlıq subyektləri çalışır ki, istifadə etdikləri investisiya qoyuluşları maşın və avadanlıqları təzələnməsinə, bütövlükdə aktiv fondların xüsusi çəkisinin artırılmasına istifadə olunsun. Əsas fondların geniş təkrar istehsal prosesindəki rolu da danılmazdır. Onlar əmək aləti kimi istehsal prosesində iştirak edir (maşın, avadanlıq, cihazlar və s.), digər tərəfdən isə istehsal prosesinin baş verməsini təmin edir. Buraya binalar, hidrotexniki qurğular, ambarlar və s. aid edilir.

Əsas fondlardan istifadə müxtəlif göstəricilərlə hesablanır ki, bunlardan da əsas fondların köhnəlmə və təzələnmə əmsalları, əməyin fondla silahlanma səviyyəsi fondverimi, fondtutumu və digərlərini qeyd etmək olar.

Amortizasiya ayırmaları təyinatı üzrə istifadə edilməlidir. O, dövlətin amortizasiya siyasətini özündə əks etməklə, amortizasiya ayırmalarının məcburi qaydada «əsas kapitala investisiya» mənbəyinə çevrilməsinə şərait yaratmış olur.

İnvestisiya fəaliyyətinin inkişafında lizinq əməliyyatlarının özünəməxsus rolu vardır. Lizinq əməliyyatı öz iqtisadi məzmununa görə aktiv əməliyyat, təşkilati formasına görə vasitəçilik əməliyyatı hesab edilir. Lizinq sahibkarlıq fəaliyyəti olub, istehsal təyinatlı əmlakın, maşın və avadanlıqların icarəyə verilməsi deməkdir. Lizinq fəaliyyəti investisiya fəaliyyətinin bir növü olub, avadanlığı, maşın və əmlakı əldə edib, onu lizinqə vermək fəaliyyətidir. Lizinq lizinq müqaviləsinin, o cümlədən lizinq əşyasının əldə edilməsinin reallaşması ilə əlaqədar yaranan iqtisadi və hüquqi münasibətlərin məcmusudur. Lizinqin subyekti kimi - lizinqverən, lizinqalan və vasitəsi - satıcı çıxış edirlər.

Lizinq predmeti kimi sahibkarlıq fəaliyyəti üçün istifadə oluna bilən, istehlak edilməyən bütün əşyalar, binalar, qurğular, avadanlıqlar, nəqliyyat vasitələri, digər daşınan və daşınmaz əmlak çıxış edə bilər.

Lizinq münasibətləri müxtəlif variantlıdır. Daha çox yayılmış maliyyə lizinqi, eləcə də əməli (cari) lizinq və qaytarılan lizinq formalarını göstərmək olar.

Maliyyə lizinqi zamanı lizinqverən lizinqalan tərəfindən nəzərdə tutulmuş avadanlığı əldə edərək onu lizinqalana müəyyən haqqa, müəyyən müddətə müvəqqəti istifadəyə verilməsi öhdəliyini qəbul edir. Müqavilə şərtinə müvafiq əmlak istifadə müddəti başa çatdıqdan sonra qalıq dəyəri ilə alına və ya geri qaytarıla bilər.

Əməli (cari) lizinq nisbətən az yayılmışdır. Bu zaman lizinqverən öz hesabına əmlakı alaraq onun müvəqqəti icarəyə verilməsini təmn edir. Əməli lizinq obyekt kimi bir qayda olaraq yüksək mənəvi köhnəlməyə malik avadanlıqlar çıxış edir. Bu lizinq müqaviləsinin müddəti nisbətən az olur və avadanlıqlar bir neçə dəfə icarəyə verilə bilər.

Qaytarılan lizinq maliyyə lizinqinin bir formasıdır. Lizinqin bu növü əsasən potensial istehlakçıların diqqətini cəlb edir. Bu lizinq formasının xüsusiyyəti odur ki, əmlaka ehtiyacı olan həmin anda bu və ya digər səbəbdən maliyyə çətinliyi keçirir və buna görə də öz lizinq şirkətinə «satıb» eyni zamanda ondan istifadə edə bilər. Bu əmlak sahibinə imkan verir ki, lizinq müqaviləsinin vaxtı başa çatdıqdan sonra əmlakını yenidən satın alsın.

Lizinq maşın və avadanlıqların, eləcə də daşınmaz əmlakın bina və qurğuların uzun müddətə icarəyə verilməsini nəzərdə tutur. Müddətinə görə lizinq qısamüddətli (bir ilədək) orta müddətli 1-3 ilədək və uzunmüddətli 3 ildən yuxarı. Lizinq əməliyyatının yerinə yetirilməsinin üç iştirakçısı lizinqverən, lizinqalan və vasitəçi satıcı.

Lizinq əməliyyatının daha geniş yayılmış iki növünü fərqləndirirlər - maliyyə lizinqi və operativ (cari) lizinq. Maliyyə lizinqinin başlıca xüsusiyyəti odur ki, belə müqavilələr əsasən avadanlığın amortizasiya müddətinə və ya ona yaxın dövr üçün bağlanır.

Müqavilə müddəti qurtardıqdan sonra avadanlıq ya sahibinə qaytarılır, ya müqavilənin müddəti uzadılır və yaxud qalıq dəyəri ilə icarədar tərəfindən alınır.

Operativ (cari) lizinq müqaviləsi - bir qayda olaraq avadanlığın-əmlakın amortizasiya müddətindən daha az müddətə bağlanır. Bu müddət qurtardıqdan sonra əmlak onun sahibinə qaytarılaraq yeni müqavilə prdemetinə səbəb olur.

Lizinq kapital qoyuluşunun maliyyələşməsində mühüm rol oynayır. Bunun başlıca səbəbi odur ki, bir çox hallarda müxtəlif səbəblərdən maşın və avadanlıq, başqa sözlə, əmlak sahibləri müxtəlif səbəblərdən onlardan istifadə etmək imkanına malik olmur. Bu halda həmin avadanlıq və əmlakın fiziki və mənəvi köhnəlməsi baş verməklə əmlak sahibinin maliyyə durumu xeyli zəifləyir.

Eyni zamanda başqa bir sahibkarın həmin maşın və avadanlıqlara ciddi ehtiyacı yaranır ki, onların alınması üçün onların maliyyə vəsaiti çatışmır.

Bu uyğunsuzluqları aradan qaldırmaq məqsədilə lizinq əməliyyatları əvəzsiz rol oynayır. Maşın-avadanlıqlara ehtiyacı olan tərəf onların tam dəyərini ödəmədən icarə haqqı verməklə onları uzun müddətə istifadəyə götürür. Belə ki, iri məbləğdə kapital qoyuluşu sərf etmədən sahibkar lazımi işləri həyata keçirir.

Lizinq investisiyanın maliyyələşdirilməsi forması kimi aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir avadanlıq və əmlaka ehtiyacı olan təşkilat lizinq şirkətinə müraciət edərək ona lazım olan avadanlıqların alınmasına yardımçı olmağı xahiş edir. Lizinq şirkətləri avadanlığı olan və ona ehtiyacı olan tərəfləri taparaq onların icarə əsasında əlaqələrinin yaradılmasına nail olur. Əlbəttə, bu halda o, öz xidmətinə görə haqq almalıdır.

Lizinq münasibətləri müddətindən asılı olmayaraq yazılı formada rəsmiləşdirilir. Lizinq müqaviləsi üzrə öhdəliklərə əməl etmək məqsədilə lizinq subyektləri mütləq və yardımçı müqavilələr bağlayır. Məcburi (mütləq) müqavilə alqı-satqı münasibətlərini əks etdirir, yardımçı (əlavə) müqavilə vəsaitin cəlb eilməsi, girov müqaviləsi, təminat və zamin müqavilələri kimi təzahür edir.

Lizinq müqaviləsinə müvafiq olaraq lizinqverən və lizinqalanın vəzifələri aydın müəyyənləşdirilir. Müqavilə üzrə lizinqverənin öhdəliyinə aşağıdakılar aid edilir:

- avadanlığı və əmlakı sahibindən alaraq onu müvafiq haqq müqabilində

müvafiq müddətə və müvafiq şərtlərlə lizinqalana vermək;

- lizinq müqaviləsindən irəli gələn digər şərtlərin yerinə yetirilməsinə nail olmaq.

Lizinq müqaviləsinə müvafiq olaraq lizinqalan aşağıdakı öhdəliklərə əməl etməlidir:

- müqaviləyə müvafiq əmlakı icarəyə götürmək;

- müqaviləyə müvafiq lizinq ödəmələrini vaxtında və tam məbləğdə ödəmək;

- lizinq müqaviləsinin vaxtı qurtardıqdan sonra avadanlığı lizinqverənə qaytarmaq və ya onu qalıq dəyəri ilə əldə etmək;

- müqavilədən irəli gələn digər öhdəlikləri yerinə yetirmək və s.

Lizinq müqaviləsi tərəflərin razılığı ilə yeni şərtlərlə uzadıla bilər. İcarəyə götürülmüş avadanlığın xüsusiyyəti və əməliyyatın növündən asılı olaraq lizinq iki qrupa bölünür:

- təmiz lizinq - bu halda lizinqverən lizinqalana avadanlıq və əmlak üzrə heç bir əlavə xidmət göstərmir (texniki xidmət, təmir və s.). avadanlıq və əmlaka xidmət, onların istismarı ilə əlaqədar xərclər, sığorta xərcləri və s. lizinqgötürənin sərəncamında olur və onlar lizinq ödəmələrinə aid edilmir. Lizinqverənə necə deyirlər «təmiz» lizinq ödəmələri (netto-ödəmə) çatır.

- tam lizinq bu halda əmlak və avadanlığa texniki xidmət, təmir, sığorta, xidməti heyətin hazırlığı, marketinq xidməti və reklam işləri lizinqverənin öhdəsinə düşür.

Lizinq ödəmələrinin xarakterindən asılı olaraq aşağıdakıları fərqləndirirlər:

- pul ödəmələri bu halda lizinq sövdələşmələrinin hamısı pul formasında həyata keçirilir;

- qarşılıqlı ödəmə bu halda lizinq haqqı həm pul formasında, həm də əvəzləmə barterdən istifadə etməklə həyata keçirilir;

- əvəzləmə qaydasında ödəmə bu halda lizinq haqqı həm müxtəlif məhsullar, həm də xidmət göstərmək yolu ilə həyata keçirilməsi başa düşülür.

Lizinq ödəmələri lizinqalanın məhsulunun (xidmət və ya işin) maya dəyərinə daxil edilir.

Lizinq müqaviləsi aşağıdakı hallarda qüvvədən düşmüş hesab edilir:

- müqavilə müddəti qurtardıqda;
- tərəflərin birinin tələbi ilə;
- məhkəmənin qərarı ilə;
- mövcud vəziyyətin dəyişməsindən və s.

İnvestisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində alternativ yollardan biri vençur (riskli) maliyyələşmədir.

Vençur kapitalı anlayışı - ingilis sözü venture risk sözü olub, yeni fəaliyyət növünə böyük risklə vəsait qoyuluşudur. Vençur maliyyələşməsi innovasiya xarakterli investisiya fəaliyyətinin riskli maliyyələşdirilməsidir.

Vençur investorları öz vəsaitlərini yüksək gəlir götürmək məqsədilə istifadə edirlər. Vençur investisiyası hələ bazarda kifayət qədər tanınmayan vençur müəssisəsinin səhmlərini almaqla başlanır.

Öz inkişafında vençur müəssisəsi bir neçə mərhələdən keçir:

Birinci mərhələ - vençur müəssisəsi müvafiq maliyyə vəsaiti hesabına müəyyən məhsul növü istehsal edir.

İkinci mərhələ (start) - yeni məhsul növünün istehsalını nəzərdə tutur ki, bu məhsulun hələlik alıcısı yoxdur, lakin kifayət qədər maliyyə ehtiyatları tələb edir.

Üçüncü mərhələ yeni məhsulun bazarda qiymətinin formalaşması ilə başlanır. Bu mərhələdə vençur müəssisəsi iri şirkətlər, banklar və digərləri üçün böyük maraq kəsb edir.

Dördüncü mərhələ vençur müəssisəsinin inkişafı ilə xarakterizə olunur, artıq onun səhmlərinin alınmasına maraq artır, yeni səhmlər buraxılışı və satışı baş verir və s.

Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək demək olar ki, vençur maliyyələşməsi uzunmüddətli (5-7 il) investisiya qoyuluşu olub, iri şirkət və ya müəssisələr

tərkibində yeni istehsal sahələrinin yaradılmasına istifadə olunur. Vençur maliyyələşməsi nisbətən yeni, gələcəyi olan müəssisələrə istifadə olunur.

İnvestisiyanın alternativ maliyyələşmə mənbələrindən biri də forfeytinqdir. Forfeytinq fransız sözündən yaranaraq ümumi məbləğ anlamında işlənərək ticarət əməliyyatlarında istifadə olunur. Forfeytinq sövdələşməsində satıcı ilə münasibətləri kommersiya bankları öz üzərlərinə götürür. Alıcının hesabında vəsaitin olmaması satıcı-alıcı münasibətlərini ləngitməyərək onların reallaşması bankın sərəncamına verilir. Tərəflər arasında razılaşma əldə edildikdən sonra alıcı sadə və köçürmə vekselləri yazaraq ödəmələrin möhlətlə icra olunmasını rəsmiləşdirir və buna müvafiq haqq verir. Adətən bir veksəl 6 ay və ya bir ilə yazılır. Satıcı vekseli kommersiya bankına təqdim etməklə nağd pulu əldə edir. Beləliklə satıcı-alıcı münasibətləri ləngimədən reallaşdırılır.

İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsində ipoteka krediti də özünəməxsus rola malikdir.

İpoteka kreditləri - fiziki və hüquqi şəxslərə mənzil, torpaq və digər daşınmaz əmlakın alınması üçün, həmin əmlakın özünün girov qoyulması şərti ilə ayrılan kreditlərdir. İpoteka krediti müvəkkil kredit təşkilatı tərəfindən borcalana yaşayış sahəsinin alınması üçün məqsədli istifadə, qaytarılmaq, müəyyən müddətə, faizlər ödənilmək və təminatlılıq şərtləri ilə verilmiş puldur. Mənzil ipoteka krediti mənzilin alınması üçün bank tərəfindən müştəriyə təqdim edilən pul vəsaitləridir. Təqdim olunan kreditdən istifadəyə görə müştəri banka faiz ödəməli, həmçinin borc götürdüyü məbləğin müəyyən hissəsinin kredit müqaviləsi ilə nəzərdə tutulmuş müddətlərdə qaytarılmasını təmin etməlidir. Müştəri tərəfindən ipoteka kreditinin tam qapadılmasına qədər bu kreditin hesabına əldə edilmiş mənzil bankda girov (ipoteka) şəklində qalır. Adətən, ipoteka krediti uzun müddətə, əksər hallarda 10-30 illik müddətə verilir. Başqa kreditləşdirmə növlərindən fərqli olaraq, mənzil ipoteka krediti yalnız mənzil alınması məqsədilə verilir və bu kredit növündə əldə edilmiş mənzil girov (ipoteka) kimi qoyulur. İpoteka kreditlərinin iki

növü mövcuddur: yaşayış sahəsinin alınması üçün və qeyri-yaşayış sahəsinin alınması üçün verilən kreditlər.

Dünyada ipoteka kreditləri bazarı son illərdə ən inkişaf etmiş kredit bazarına çevrilmişdir. İpoteka kreditlərinin çox hissəsi kommersiya və ixtisaslaşmış banklar tərəfindən verilir. Bu növ kreditlər əsasən yaşayış sahəsinin alınması üçün nəzərdə tutulur. Dünya təcrübəsində yaşayış tikintisinin maliyyələşdirilməsində bir-birini inkar etməyən əsas dörd sistem mövcuddur:

- İpoteka kreditlərinin sekyuritizasiyası sistemi;
- İxtisaslaşmış ipoteka bankları sistemi;
- Yaşayış-tikinti əmanətləri sistemi;
- Universal kommersiya bankları sistemi.

Azərbaycanda mövcud olan real şəraiti nəzərə alaraq ipoteka kreditlərinin sisteminin yaradılması üçün dövlət dəstəyi ilə İpoteka kreditlərinin sekyuritizasiyası modelinin yaradılmasına üstünlük verilmişdir. İpoteka kreditlərinin sekyuritizasiyası modelinə üstünlük verilməsinin əsas səbəbləri aşağıdakılardır:

- Respublikada geniş filiallar şəbəkəsinə malik olan, yüksək təcrübəli, sağlam və güvənli bank sistemi mövcuddur;
- Bu sxem dövlətin resurslarının səmərəli və dəqiq istifadə olunmasını təmin edir və qısa müddətdə yaradıla bilər;
- Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, inkişafda olan ölkələr tərəfindən məhz bu sxem seçilir (Qazaxıstan, Malayziya, Hindistan).

Bu model dövlətin iştirakı ilə xüsusi institutların - agentliklərin, korporasiyaların və sair institutların yaradılmasını nəzərdə tutur. Yaradılmış agentliklər daşınmaz əmlakla təmin olunmuş istiqrazlar buraxırlar və beləliklə də ipoteka kreditlərinin yenidən maliyyələşməsinə həyata keçirirlər.

Əsası Amerika Birləşmiş Ştatlarında qoyulmuş İpoteka Kreditlərinin Sekyuritizasiyası modeli son on il ərzində sürətlə inkişaf edərək, bir çox dövlətlərdə aparıcı modelə çevrilmişdir.

Banklar borcalana alınacaq yaşayış sahəsinin girov qoyulması şərtilə uzunmüddətli ipoteka krediti verir. Götürülmüş girov qiymətli kağız ilə (ipoteka kağızı) rəsmiləşdirilir. Banklar tərəfindən toplanılmış ipoteka kağızları, kredit üzrə tələb etmə hüquqları ilə birlikdə Dövlət Agentliyinə satılır və banklar aldıkları vəsaitləri yenidən ipoteka kreditlərinə yönəldirlər. Bundan sonra Dövlət Agentlikləri aldıkları girovlarla (ipoteka kağızları) təmin olunmuş uzunmüddətli sabit gəlirli İpoteka İstiqrazlarını buraxaraq onları maliyyə bazarlarında satırlar. İpoteka İstiqrazlarının əsas alıcıları institusional investorlar (pensiya fondları, sığorta şirkətləri, xarici banklar və s.) olurlar. İntitusional investorlar ipoteka istiqrazlarını almaqla Dövlət Agentliyini yenidən maliyyələşdirirlər və banklardan növbəti ipoteka kağızlarının alınması üçün yenidən maliyyələşməni təmin edirlər.

- Modelin üstün cəhətləri:

Bu modelin üstün cəhətlərindən biri odur ki, yeni yaradılmış agentliklərin birbaşa vəzifəsi ipoteka kreditlərinin yenidən maliyyələşdirilməsidir. Bu agentliklər kommersiya banklarından fərqli olaraq, ipoteka bazarında mütəmadi iştirak edirlər. Digər tərəfdən agentliklər ipoteka kreditlərinin marketinqi və risklərin idarə olunması ilə kommersiya banklarından daha səmərəli məşğuldurlar.

Yeni ipoteka agentliklərinin birbaşa dövlətin dəstəyi ilə yaradılmaları potensial investorların sayının və əhatəsinin artmasına səbəb olur. Dövlət dəstəyi həmçinin investorların riskini azaldır.

Yuxarıda sadalananların məntiqi nəticəsi isə bu agentliklər tərəfindən verilən kreditlərin uzunmüddətli və sabit bazar faizlərindən aşağı olmasıdır.

- Modelin zəif cəhətləri:

İpoteka Kreditlərinin Sekyuritizasiyası modelinin əsas çatışmayan cəhəti isə bu modelin yeni maliyyə qurumlarının yaradılmasını nəzərdə tutmasıdır. Bu maliyyə qurumlarının yaranmaları və normal fəaliyyət göstərmələri üçün güclü dövlət dəstəyinə ehtiyac vardır.

Modelin uğurla tətbiq olunması üçün böyük kapitalla malik institusional investorların mövcudluğu tələb olunur. Eyni zamanda modelin yüksək inkişaf

etmiş qiymətli kağızlar bazarı mövcud olmayan dövlətlərdə özünü doğrultması mümkünsüzdür.

- Modelin Azərbaycanda tətbiqi problemləri:
 - Azərbaycanda potensial institusional investorlar mövcud deyildir;
 - Qiymətli kağızlar bazarı lazımınca inkişaf etməmişdir;
 - Bu sahədəki normativ-hüquqi baza lazımi səviyyədə deyildir.

Dünya təcrübəsində universal banklar ilə yanaşı yaşayış tikintisinin maliyyələşdirilməsinin əsas üç modeli mövcuddur:

- İpoteka kreditlərinin sekyuritizasiyası modeli;
- Yaşayış-tikinti əmanətləri modeli;
- İxtisaslaşdırılmış ipoteka bankları modeli.

İpoteka kreditlərinin sekyuritizasiyası. Bu modelə görə xüsusi qanunvericiliklə tənzimlənən risksiz kredit təşkilatları topladıqları depozitlər və buraxdıqları qiymətli kağızlar hesabına yalnız ipoteka kreditlərinin maliyyələşməsi ilə məşğul olurlar. Onların buraxdıqları qiymətli kağızların dövlətin müvafiq tənzimləyici orqanları tərəfindən patentləşdirilməsi məcburidir.

İpoteka bankları əhalidən depozitlər cəlb edərək onları ipoteka kreditlərinin verilməsinə yönəldirlər. Borcalanlar ipoteka banklarından ipoteka krediti alarkən alacaqları yaşayış sahəsini girov qoyurlar. İpoteka bankları götürülmüş girovlarla təmin olunmuş ipoteka istiqrazları buraxaraq onları investora satırlar.

Yaşayış-tikinti əmanətləri sistemi. Bu sistem alınacaq yaşayış sahəsinin dəyərinin müəyyən həcmnin (bir qayda olaraq 50%-nin) borcalan tərəfindən bankda faizli depozit formasında toplanılmasını və bu məbləğ yığıldıqdan sonra verilməsini və alınacaq yaşayış sahəsinin girov götürülməsini nəzərdə tutur.

Depozitlər bazar dərəcələrindən aşağı faizlə toplanılır və eyni zamanda kreditlər də aşağı faizlə verilir. Toplanmış vəsaitlər ipoteka kreditlərindən başqa yalnız dövlət zəmanətli qiymətli kağızlarda yerləşdirilə bilər.

Bu sistem əsasən əhalinin gəlirləri orta səviyyədə aşağı olan təbəqəsi üçün nəzərdə tutulub. Tikinti əmanətləri sistemində əsas maliyyələşmə

mənbəyi əhalidən yığılan depozitlər və həmçinin dövlət tərəfindən ayrılan yardımlardır.

İxtisaslaşmış ipoteka bankları sisteminin əsas üstün cəhətlərindən biri riskin çox aşağı səviyyədə olmasıdır. Riskin aşağı səviyyədə olmasının əsas səbəblərindən biri bu sistemin mövcud olduğu bir çox dövlətlərdə sistemin fəaliyyətini tənzimləyən qanunların və normativ aktların kifayət qədər konservativ və kəskin olmasıdır. Riskin aşağı olmasının başqa bir səbəbi isə ixtisaslaşmış ipoteka banklarının fəaliyyətinin şəffaf olması və əməliyyatların dəqiq müəyyən olunmuş standartlar əsasında aparılmasıdır. Bütün bunlar ümumilikdə potensial investorların öz vəsaitlərini ixtisaslaşmış ipoteka banklarına etibar etmələri üçün zəmin yaradır. İpoteka banklarının kommersiya banklarından fərqli olaraq, əhaliyə uzunmüddətli sabit faiz dərəcələri ilə kreditlər ayırmaq imkanına malik olmaları İxtisaslaşdırılmış ipoteka bankları sisteminin üstün cəhətlərindən biridir.

- Modelin Azərbaycanda tətbiqi problemləri:

İxtisaslaşdırılmış İpoteka Bankları sisteminin tətbiqində bir neçə problem vardır:

- Modelin uğurla tətbiq olunması üçün böyük kapitalla malik institusional investorların mövcudluğu tələb olunur;

- İnkişaf etmiş qiymətli kağızlar bazarının olması zəruridir;

- İxtisaslaşmış İpoteka Bankları xüsusi maliyyə qurumları olduqlarından onların tənzimlənməsi və normal fəaliyyət göstərmələri üçün dövlət tərəfindən xüsusi normativ-hüquqi bazanın yaradılması zəruridir. İpoteka kreditləri sisteminin tətbiqinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- Tətbiq olunacaq model dövlətin müəyyən etdiyi ümumi sosial-iqtisadi siyasətə və dövrün reallıqlarına uyğun olmalıdır;
- Tətbiq olunacaq sistem ipoteka sahəsindəki dünya təcrübəsinə əsaslanmalıdır;
- Sərbəst bazar prinsipləri əsasında maliyyə vəsaitləri cəlb etmək imkanları

- olmalıdır və dövlət dəstəyindən asılılığı tədricən minimuma endirməlidir;
- İpoteka kreditləşməsi sisteminin coğrafi dairəsini genişləndirərək tədricən bütün ölkəni əhatə etməlidir;
 - Tətbiq olunan model daim inkişaf etdirilməlidir.

İpoteka ilə bağlı münasibətlər 15 aprel 2005-ci il tarixli «İpoteka haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu» ilə, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi və digər normativ hüquqi aktları, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə tənzimlənir. Azərbaycan Respublikasında əhalinin yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmaq, mənzil tikintisinin səmərəli maliyyələşdirmə mexanizmini yaratmaq, bu sahədə formalaşan təklifin alıcılıq qabiliyyətli real tələbə uyğunlaşmasını təmin etmək və ipoteka kreditləşməsinə yerli və xarici investorla cəlb etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasında ipoteka kreditləri sisteminin yaradılması haqqında 16 sentyabr 2005-ci il tarixli fərman imzalamışdır. Azərbaycan Respublikasında əhalinin yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmaq, mənzil tikintisinin səmərəli maliyyələşdirmə mexanizmini yaratmaq, bu sahədə formalaşan təklifin alıcılıq qabiliyyətli real tələbə uyğunlaşmasını təmin etmək və ipoteka kreditləşməsinə yerli və xarici investorları cəlb etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı nəzdində «Azərbaycan İpoteka Fondu» «Azərbaycan Respublikasında ipoteka kreditləri sisteminin yaradılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 16 sentyabr tarixli 299 nömrəli fərmanına uyğun olaraq yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasında ipoteka kreditlərinin maliyyələşdirilməsi mexanizmini yaratmaq məqsədilə 22 dekabr 2005-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı nəzdində Azərbaycan İpoteka Fondu haqqında Əsasnamə təsdiq edilmişdir. İpoteka kreditləri sisteminin perspektivləri iqtisadi amillərlə yanaşı normativ hüquqi bazanın təkmil və işlək olmasından çox asılıdır. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik bazası ipoteka

kreditləşdirilməsi sistemini ölkə əhalisi və kredit təşkilatları üçün etibarlı və cəlbedici etməlidir.

Azərbaycan Respublikasının mövcud normativ hüquqi aktları ipoteka kreditləri sisteminin universal kommersiya bankları modeli əsasında tam təşəkkül tapması və inkişafı üçün yetərli səviyyədə olsada müəyyən təkmilləşməyə ehtiyacı var. Belə ki, mülki dövriyyənin iştirakçıları arasında ipoteka münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik aktları ipotekanın etibarlılığını tam təmin etmir. Bu ilk növbədə ölkədə daşınmaz əmlakın vahid dövlət reyestrinin yaradılması problemi ilə bağlıdır. İstər inkişaf etmiş ölkələrdə, istərsə də MDB dövlətlərində vahid daşınmaz əmlak reyestri fəaliyyət göstərir və müvəffəqiyyətlə inkişaf edir. Bu təcrübənin kifayət qədər həm qanunvericilik, həm də institusional bazası mövcuddur. Həmin təcrübələrdən istifadə edərək Azərbaycanda da «Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında» qanunun qəbul edilməsi tezləşdirilməli, reyestrin tam funksional bir sistem olaraq işə başlaması üçün müvafiq təşkilati-texniki tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Qanunvericiliyin digər problemləri Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə ipoteka münasibətlərini tənzimləyən digər normativ hüquqi aktlar arasında mövcud ziddiyyətlərlə bağlıdır. Bu uyğunsuzluqların aradan qaldırılması, habelə ipoteka kreditləri sisteminin yenidən maliyyələşdirməsi üçün zəruri faktorlardan olan «ipoteka kağızı» təsisatının yaradılması məqsədilə mövcud «Girov haqqında» Qanunun bazasında «İpoteka haqqında» yeni Qanunun və Mülki Məcəlləyə müvafiq düzəlişlərin qəbul edilməsi lazımı qanunvericilik tədbirlərinə aiddir.

Girov qanunvericiliyi ilə bağlı problemlərdən biri də ipotekanın reallaşdırılması mexanizmlərinin təkmil olmamasıdır. Belə ki, ipotekaya ödənişin yönəldilməsi məhkəmə prosesləri ilə müşayiət olunduqda, kreditlərin yenidən bank dövriliyinə cəlb edilməsini zəiflədir, bankların kredit qabiliyyətini azaldır. Bu baxımdan qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi zamanı bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilməli, ipoteka üzrə hüquqların istifadəsində ipoteka əqdləri iştirakçılarının qarşılıqlı

mənafeyi qorunmalı, mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinə ədalətli təminat verilməlidir.

İpoteka kreditləri sisteminin inkişafı üçün iqtisadi baza möhkəmləndikcə, ipoteka sisteminin uzunmüddətli maliyyə resursları ilə təmin edəcək ipoteka istiqrazlarının buraxılışını və həmin qiymətli kağızların etibarlılığını, həmçinin cəlbediciliyini təmin edəcək xüsusi qanunvericilik aktının və ya mülki hüquq sahəsində mövcud qanunvericilik aktlarına (qiymətli kağızlar haqqında, müflisləşmə haqqında) müvafiq əlavə və dəyişikliklərin qəbul edilməsi zərurəti yaranacaqdır.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda ipoteka kreditləri sisteminin təşəkkülü və inkişafı üçün daim normativ hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi və getdikcə genişləndirilməsi tələb olunacaqdır. Buna həm dövlət, həm də müvafiq qurumlar hazır olmalıdır.

Ölkədə investisiya fəaliyyətini yaxşılaşdırmağın alternativ yollarından biri də daxili ehtiyatların investisiya üçün səfərbər edilməsidir. Bunun üçün «vergi» siyasətinin təkmilləşdirilməsinə böyük ehtiyac vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın vergi qanunvericiliyində təsərrüfat subyektləri üçün xeyli vergi güzəştləri nəzərdə tutulmuşdur. Bunlardan:

- kəndli fermer təsərrüfatlarının «torpaq vergisi» istisna olmaqla digər növ vergilərdən azad edilməsi;
- amortizasiya ayırmalarının vergidən azad edilməsi;
- məhsul və xidmət qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənməyən subyektlərin əlavə gəlirlərinin vergiyə cəlb edilməməsi;
- bir qrup məhsulların idxal-ixrac vergilərindən azad edilməsi və s.
- məhsul və xidmət qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimləyən subyektlərin əlavə gəlirlərinin vergiyə cəlb edilməməsi;
- bir qrup məhsulların idxal-ixrac vergilərindən azad edilməsi və s.

Vergi güzəştlərinin investisiya qoyuluşu ilə şərtləndirilməsi müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadiyyatın mövcud ehtiyatlarından və əldə olunan gəlirlərdən səmərəli istifadə etmək əsasında daxili investisiyaların həcmi artırmaq mümkündür.

Daxili ehtiyatların investisiya üçün səfərbər etməyin mühüm vasitələrindən biri vergi siyasətidir. Hal-hazırda hökumətin vergi siyasəti bir tərəfdən iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması vəzifəsini həyata keçirməyi təmin edən əsas mexanizmlərdəndir.

Son illər Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı göz qabağındadır. Təkcə onu qeyd etmək lazımdır ki, son 15 ildə bütün mənbələrdən ölkə iqtisadiyyatının inkişafına 150,0 mlrd.dollardan çox vəsait yatırılmışdır. Azərbaycan indi digər ölkələrin iqtisadiyyatına investisiya yatırımları həyata keçirir.

Bu gün ölkə daxilində dövlət investisiya xərclərinin böyük hissəsi infrastruktur layihələrin reallaşdırılmasına yönəldilir. Su ambarları, magistral yollar, içməli su və kanalizasiya şəbəkələri, idman və mədəniyyət obyektləri və s. tikilməkdədir. Sevindirici haldır ki, bu layihələrin çoxu yekunlaşmaq üzrədir və növbəti illərdə büdcə vəsaitlərini daha çox dayanıqlı inkişafı təmin edən layihələrin reallaşdırılmasına yönəltmək mümkün olacaqdır.

İnvestisiya fəaliyyətinin riskli olduğunu nəzərə alaraq dövlət sahibkarlara müxtəlif yollarla dəstək verməlidir. MDB ölkələri içərisində Özbəkistan respublikasının sahibkarlarla əlaqədar təcrübəsi də diqqətə layiqdir. Belə ki, burada daxili bazarı qorumaq məqsədilə «idxalı əvəz edən sənaye siyasəti» həyata keçirilir. İdxal məhsullarına yüksək gömrük tarifləri tətbiq edilir. Özbəkistan respublikası Rusiya, Çir, Fransa, Kanada və digər dövlətlərlə müştərək müəssisələr yaratmaqla müxtəlif təyinatlı maşın, avadanlıq və cihazlar istehsal edir.

Respublikamızda da ölkə başçısının bəyan etdiyi kimi, idxalı əvəz edən sahələrin inkişafına diqqət artırılmalıdır. Bunun üçün iqtisadiyyat blokuna

daxil olan mərkəzi idarəetmə orqanları – ilk növbədə hökumət tərəfindən daxili bazarın qorunması üçün əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar konfransda BMT-nin Azərbaycandakı əlaqələndiricisi öz çıxışında bir sıra məsələlərlə yanaşı – ölkənin idarəçilik sisteminin gücləndirilməsi, islahatlara ehtiyacın olmasını dilə gətirmişdir.

Bu günlərdə Dövlət İdarəçilik Akademiyasında çıxış edən akademik R.Mehdiyev savadlı, yüksək intellektə malik mütəxəssislərin çatışmazlığına diqqət yetirmişdir.

Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının proqnozlarına görə artıq 2015-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda xam neft istehsalı azalmaqla, onun qiymətində də ucuzlaşma baş verəcəkdir.

Bu proqnozları nəzərə almaqla, qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin investisiya imkanları da azalmağa doğru getməsi şübhə doğurmur. Bu bir daha təxirə salınmaqla qeyri-neft sektorunun inkişafına daha çox diqqət ayırmağı qaçılmaz edir.

Avropa yenidənqurma və inkişaf bankının mütəxəssisləri Azərbaycan iqtisadiyyatını indidən gələcəyə hazırlamağı tövsiyə edir, hökumətin «Struktur yenidənqurma» davam etdirməklə, elektroenergetika və rabitədə özəl sektorun iştirakını genişləndirməklə, antiinhisar qanunvericiliyinin təcrübədə yerinə yetirilməsinə çalışmaqla, korrupsiya və rüşvətxorluğa qarşı mübarizəni gücləndirməyə çağırır.

BMT-nin digər bir proqnozuna görə 2020-ci ildə kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın 2 dəfədən azalacağı göstərilir və bu problemin dünyanın bütün ölkələrində hiss ediləcəyi bildirilir. Biz də ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına tələbatının öz gücümüzlə təmin edilməsi uğrunda indidən düşünməliyik.

Deyilənlər və gözlənilən digər neqativ hallar Azərbaycanda iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, neft amilindən asılılığın azaldılması, xüsusilə emal sənayesinin sürətli inkişafı təmin olunmalıdır. Məlumdur ki, emal sənayesinə yönəldilən investisiyaların iqtisadi və sosial səmərəliliyi digər sahələrlə

müqayisədə xeyli yüksəkdir. Emal sənayesinin inkişafı özü ilə paralel aqrar sektorun da inkişafını təmin edir. Elə buna görə də regionlarda «sənaye parkları» və «sənaye məhəllələrinin» yaradılması olduqca vacibdir.

Bu gün investisiyalara yönəldilən vəsaitlərdən səmərəli istifadə etməyin əhəmiyyətli daha da artır. Bir çox hallarda biz buna nail ola bilmirik. Səbəb isə çox sadədir. Bu layihələr əvvəlcədən hazırlanıb əsaslandırılmır? Bir çox hallarda layihə-smeta sənədləri olmadan belə vəsaitlər ayrılır və nəticədə də vəsaitdən səmərəli istifadə mümkün olmur. Hər bir ölkədə müstəqil iqtisadiyyatın yaradılması həm iqtisadi, həm sosial-siyasi, həm də mənəvi məsuliyyət doğurur. İqtisadi məsuliyyətin, əmək və istehsal intizamının gücləndirilməsi, fərdi, kollektiv, ümumdövlət mənafeələrinin bazar iqtisadiyyatının tələbləri ilə uzlaşdırılması, ölkənin iqtisadi müstəqilliyini, iqtisadi fəaliyyət azaldığını genişləndirməyin ilkin şərtləridir. Azad istehsal-təsərrüfat əlaqələri ölkədə köhnəlmiş istehsal-təsərrüfat formalarından uzaqlaşmağı, çevik istehsal, mütərəqqi əmək vərdişlərinin tətbiqini tələb edir. Bu isə öz növbəsində müntəzəm potensial ehtiyatlar axtarmaq, iş qüvvəsi, yeni texnologiya, maliyyə vəsaitləri ilə çevik manevr deməkdir. Müasir dövrdə iqtisadi müstəqilliyin və mənəvi-hüquqi məsuliyyətin mahiyyəti bunda özünü ifadə edir.

Məlumdur ki, bazar iqtisadiyyatı yalnız iqtisadi müstəqilliyin əldə edilməsi, bazar mexanizminin elementlərinin formalaşdırılması ilə məhdudlaşdırıla bilməz. İlk növbədə iqtisadi məsuliyyəti, mülkiyyət formalarının təşəkkülünə iqtisadi şərait yaratmaq, istehsal haqqında düzgün və müstəqil qərarlar qəbul etmək üçün istehsalçılarla çalışmaq lazımdır. Bu tələblərin vacibliyini dərk edərək nazirlik və komitələr tikiləcək obyektlər, həyata keçiriləli işlər üzrə əvvəlcədən ətraflı məlumatlara malik olmalı, yerinə yetiriləcək işlər və tikiləcək yeni obyektlərin layihə-smeta sənədlərini hazırlayıb, hökumətə təqdim etməlidirlər. Bu halda hökumət əsaslandırılmış layihələrin reallaşdırılmasına vəsait ayırmaqla, tələsik qərarlar qəbul etməz və vəsaitdən səmərəli istifadə edilər. Eyni işi bir neçə dəfə təkrarlamağa ehtiyac

qalmaz. Necə ki, Bakı-Qazax yolu, Bakı-Şamaxı yolu və s. obyektlər, ilk dəfə tikilib istifadəyə verildi, sonra yolların genişləndirilməsinin vacibliyi nəzərə alınaraq, yenidən işlənməli oldu. Bu işə hər şeydən əvvəl xeyli vəsait tələb edən layihələrdir.

Statistik məlumatlara görə hər il ölkəyə 650-700 mln.dollar dəyərində müxtəlif ərzaq məhsulları gətirilir. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həll üçün aqrar sektorun inkişafı, emal sənayesi ilə tarazlı şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu məsələyə diqqətin artırılmasını ölkə başçısı dəfələrlə qeyd etmişdir. O demişdir: «... biz əlavə tədbirlər görməliyik ki, daxildə kənd təsərrüfatını inkişaf etdirməklə, özümüzü tam şəkildə əsas ərzaq məhsulları ilə təmin edək. Bu sahəyə daha çox diqqət verilməlidir. Bu sahəyə daha çox investisiya ayırmalı, əlavə güzəştlər verilməlidir. Ancaq təşəbbüs kənd təsərrüfatı nazirliyindən gəlməlidir...»¹

Kənd təsərrüfatının inkişaf problemlərini və maliyyə-investisiya təminatını nəzərə almaqla aqrar sektorun kompleks inkişafını əhatə edən «Dövlət Proqramının» hazırlanması zərurəti yaranmışdır.

¹«Azərbaycan» qəzeti. Fevral, 2014

ƏDƏBİYYAT

1. «Xarici investisiyanın qorunması haqqında» qanun. Bakı, 1992
2. «Azərbaycanda investisiya fəaliyyəti haqqında» qanun. Bakı, 1995
3. «Lizinq xidməti haqqında» qanun. Bakı, 1994
4. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, 2003
5. Məmmədov Z.F. Finans iqtisadiyyatının anatomiyası və fiziologiyasının əsasları. Bakı, 2003
6. Məmmədov Z.F. Bank işi və elektron bankçılıq. Bakı, 2003
7. Əliyev Q.İ. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı, 2008
8. Bağırov M.M. Banklar və bank əməliyyatları. Bakı, 2003
9. Hüseynov T.H. Azərbaycanda investisiyalar. Bakı, 2009
10. Bəşirov R.A. Bank işi. Bakı, 2007
11. Кузнецов В.Г. Инвестиции. Москва, 2010
12. Ковалев В.В. Инвестиции. Москва, 2005
13. Azərbaycanın Statistik göstəriciləri. Bakı, 2014
14. Azərbaycanda tikinti (Statistik məcmuə) Bakı, 2014
15. Dövri mətbuat, «Azərbaycan», «Respublika» və «Xalq» qəzetləri. 2013-2014
16. İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin məlumatları.

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Magistratura
Mərkəzi 602 qr. magistri Qafarov Vasif Adıgözəl oğlunun
«Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya problemləri»
mövzusunda magistr dissertasiyasına**

RƏY

Bütün cəmiyyətlərdə istehsal və xidmət sahələrinin inkişafı, əsas fondların təzələnməsi, geniş təkrar istehsalın fasiləsizliyi, işsizlik probleminin həlli və əhalinin sosial-rifah halının yaxşılaşdırılması hər şeydən əvvəl investisiya qoyuluşlarından, onun həcmindən və səmərəli istifadəsindən çox asılıdır.

İnvestisiya gələcəkdə davamlı gəlir götürmək məqsədilə istehsal sahələrinin inkişafına yönəldilən uzun müddətli qoyuluşlardır. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hər kəs bilməlidir ki, bu gün normal görünən istehsal gücləri, maşın və avadanlıqlar hər an həm fiziki, həm də mənəvi aşınmaya məruz qala bilər. Odur ki, onların işçi vəziyyətində saxlanması, elmi-texniki tərəqqinin tələblərindən geri qalmamaq üçün fasiləsiz investisiya yatırımları vacibdir.

Bütün bunları nəzərə alaraq, qeyd etmək lazımdır ki, dissertasiya aktual mövzuya həsr olunmuşdur.

Magistr dissertasiyası giriş, üç fəsil, nəticə və təklifdən ibarətdir.

Girişdə mövzunun aktuallığı, investisiya yatırımlarının iqtisadi inkişafda rolu göstərilmişdir.

Magistr dissertasiyasının birinci fəslə «İqtisadiyyatın inkişafında investisiyanın rolu»na həsr olunmuşdur. Burada investisiya fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji aspektləri, investisiyanın mahiyyəti, onun iqtisadi inkişafda rolu və müasir şəraitdə investisiyaların mənbələri kimi məsələlər araşdırılmışdır.

Dissertasiyanın ikinci fəslə «Azərbaycan iqtisadiyyatında investisiyaların həcmi və dinamikası» adlanır. Burada, iqtisadiyyata yatırılan investisiyaların

həcmi və dinamikası, onun quruluşu, eləcə də investisiyaların səmərəliliyi və onun qiymətləndirilməsi ətraflı təhlil edilmişdir. Magistr burada son illərdə istehsal və xidmət sahələrinə investisiya yatırımlarının həcmi və dinamikasını illər üzrə vermişdir.

Magistr dissertasiyasının üçüncü fəslı «Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya problemləri» adlanır. Burada iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və investisiya problemləri, eləcə də, investisiyaların maliyyələşdirilməsinin alternativ yolları təhlil edilmişdir.

Magistr dissertasiyasında statistik məlumatlar və dövri mətbuatla yanaşı, xüsusi ədəbiyyat qaynaqlarından geniş istifadə olunmuşdur.

Magistr dissertasiyası tələblərə cavab verir və onun müdafiəyə tövsiyə edirəm.

Elmi rəhbər

dos. Q.Əliyev

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Magistratura
Mərkəzi əyani magistr Qafarov Vasif Adıgözəl oğlunun
«Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya problemləri»
mövzusunda magistr dissertasiyasına**

RESENZIYA

İqtisadi inkişafın təmin olunmasında investisiya yatırımlarının müstəsna əhəmiyyəti vardır. Təkrar istehsal prosesinin əsas şərtlərindən biri köhnəlmiş fondların təzələri ilə əvəz edilməsi, amortizasiya ayırmalarından düzgün istifadə investisiya fəaliyyətinin daim diqqət mərkəzində saxlanılmasını tələb edir.

Magistr dissertasiyası aktual mövzuya həsr olunmuşdur.

Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən ibarətdir.

Girişdə mövzunun aktuallığı, iqtisadiyyatın inkişafında investisiyaların rolu göstərilmişdir.

Magistr dissertasiyasının birinci fəslə «İqtisadiyyatın inkişafında investisiyanın rolu», ikinci fəslə «Azərbaycan iqtisadiyyatında investisiyaların həcmi və dinamikası», üçüncü fəslə «Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya problemləri»nə həsr olunmuşdur. Magistr statistik materiallar əsasında ölkə iqtisadiyyatına yatırılan investisiyaların həcmi və dinamikası haqqında ətraflı məlumat vermişdir. Magistr dissertasiyası qarşıya qoyulmuş tələblərə cavab verir və onu müdafiəyə buraxmaq olar.

Resenzent

«Maliyyə» kafedrasının dosenti

B.Qurbanov

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Magistratura
Mərkəzi əyani şöbənin 602 qrup magistri Qafarov Vasif
Adıgözəl oğlunun «Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya
problemləri» mövzusunda magistr dissertasiyasının**

REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik inkişafında və uğurlar qazanılmasında investisiya yatırımları müstəsna əhəmiyyətə malikdir. 2014-cü ildə ölkə iqtisadiyyatına bütün mənbələr nəzərə alınmaqla 27 milyard dollar investisiya yatırılıb ki, bunun da 16 milyard dolları daxili mənbələr hesabına olmuşdur. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarının qəbulu və müvəffəqiyyətlə icra olunması sayəsində daha da artmışdır. Ümumilikdə Dövlət proqramlarının icrasına bütün mənbələr hesabına 50,7 milyard manat, o cümlədən birinci proqramın icrasına 16 milyard, ikinci proqramın icrasına isə 34,7 milyard manat vəsait yönəldilmişdir.

Tədqiqatın məqsədi – məqsədyönlü investisiya siyasəti nəticəsində prioritet istiqamətlərin müəyyən edilərək onun inkişafına nail olmaq, ölkə iqtisadiyyatı üçün strateji əhəmiyyət kəsb edənlərə dövlətin daha güzəştli şərtlərlə investisiya yatırımları edilməsinə çalışmalıdır.

Tədqiqatın predmeti. Dövlət Statistika Komitəsinin, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun və digər əlaqədar qurumların materiallarını təhlil etməklə investisiyaların iqtisadi inkişafda rolunu göstərməkdir.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Statistika Komitəsi, Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu və digər qurumların hesabatları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

- investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyini artırmağın yeni qaydaları mövzusunda geniş təkliflər paketi irəli sürülmüşdür.
- qabaqcıl təcrübələrdən istifadə etməklə vəsaitlərdən daha məqsədyönlü istifadənin istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.
- regionların sosial-iqtisadi inkişafını daim diqqət mərkəzində saxlamaqla güzəştli kreditlərin verilməsinin effektivliyi əsaslandırılmışdır.
- investorların hüquq və mənafələrinin qorunması, mülkiyyətin toxunulmazlığı, yerli və xarici sahibkarlara bərabər şəraitin yaradılması müəyyənləşdirilmişdir.
- iqtisadi fəaliyyətin artırılması və sahibkarlığın dinamik inkişafı məqsədi ilə vergitutmada dəyişikliklər aparılmasının vacibliyi əsaslandırılmışdır.
- Azərbaycan biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və təkmilləşdirilməsində qabaqcıl təcrübələrdən istifadənin əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

Tədqiqatın əhəmiyyəti. Magistr dissertasiyasında irəli sürülən təklifləri nəzərə almaqla, investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyini artırmaq, daha vacib sahələrin inkişafına nail olmaq, lüzumsuz xərclərə yol verməməkdən ibarətdir.

Magistr dissertasiyası 77 səhifədən – giriş, 3 fəsil, 6 paragraf, nəticə və təkliflər, eləcə də ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Girişdə mövzunun aktuallığı, investisiya qoyuluşunun iqtisadi inkişafda əhəmiyyəti qeyd edilir.

Birinci fəsildə investisiya fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji aspektləri tədqiq edilir.

İkinci fəsildə Azərbaycan iqtisadiyyatında investisiyaların həcmi və dinamikası verilməklə, son illərdə investisiyaların həcmi cədvəllərdə təhlil edilir.

Üçüncü fəsildə Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya problemləri təhlil edilmişdir.

РЕЗЮМЕ

Инвестиция – это осознанный отказ от текущего потребления в пользу возможного относительно большего дохода в будущем, который, как ожидается, обеспечит и большое суммарное потребление.

Инвестиционная деятельность различается в зависимости от уровня управления, на котором обсуждаются ее содержание, целевые установки, способы осуществления, планируемые результаты.

В Магистерской диссертации анализируются проблемы инвестиции в экономики республики.

В диссертации излагается теоретические и методологические аспекты инвестиционной деятельности, анализируется объем и динамики инвестиции за последние годы и указывается проблемы инвестиции в экономике республики.

Инвестиционная деятельность является в некотором смысле вынужденным мероприятием, поскольку любой грамотный бизнесмен, руководитель, менеджер отчетливо понимает, что инвестиция – это необходимое рациональное движение, которое всегда лучше, чем застой, консервация, статус-кво.